Rise Sogns Degne- og Skolehistorie.

Af Lærer M. Eriksen, Jegerup, Vojens.

Degnehistorien.

Forskellige Bestemmelser viser, at Degneinstitutionen i Danmark er af meget gammel Oprindelse, og at den eksisterede allerede før Reformationen. Naar jeg i det følgende skal fortælle om de gamle Degne i Rise, kan jeg selvfølgelig ikke paavise nogen Degn saa langt tilbage i Tiden. Men paa selve Reformationstiden har der vistnok været en Degn i Rise ved Navn Nis. Hans Navn findes i et sønderjysk Skatteregister fra 1533, hvor ogsaa Ærø er omtalt (Udg. af Rigsarkivet v. F. Falkenstjerne og Anna Hude). Der kunde vel være en Mulighed for, at Nis Degn kunde være et Personnavn, men der er dog forskellige Tegn, der tyder paa, at Nis er Sognets Degn. Han er den sidst opførte paa Listen for Rise. Den sidste i Rækken for Bregninge er ligeledes en Degn, og de betaler omtrent samme Sum, og paa denne Tid har der vistnok ikke været Degne ved flere af Landsbykirkerne paa Ærø end disse to.

Svendborg Amt 1930

Den næste Degn i Rise, som jeg har lidt Kendskab til, er Claus Degn. Han dør 1641, men han maa have været i Embedet fra før 1631; thi da sendte Borgmester og Raad i Ærøskøbing følgende Skrivelse til Biskop Hans Mikkelsen i Odense:

Voris ganske venlig Hilsen forsend med Gud allermegtt: Næst voris villige och redeborn tjenest altid tilforn Kjere D. Hans Mikkelsen, sønderlige thilforladendis goede Ven och Kjere Hr. Biskop. Konde Eders hæderlige och Højlærdhed øy ikke forholde, som och Eders Fromhed vil vitterligen, adt her tilforn i Byen ingen særdelis scholemester værit haffver, hvoroffver Vngdommen her enthil er bleffven møget forsømmit och iche førd thill Gudsfrycht som det sig burde, hvilke wy Storligen ma beklage och efterdy Gud allermegtt: velsigner Byen med Folk och Ungdom, for hvis Skyld Vy ganske gjerne, vil legge voris Flid och Formuffve thil, adt herefter matte thil Guds Ære, Vngdommens Velfærd och sälighed os forordnis en schole tjener som dagligen Kunde optucte och lere Ungdommen udi deris saligheds Sag. och thil samme Persons Underholdning for Almuffvens fattigdoms Skyld, dy ere aff dend skadelige ild og Brand Byen Ahr 1629 overgik sauel aff stor indkorttering udi Gerad, end iche uden en ringe Løn och Underholdning kunde afstedkomme, hvorfor thil hæderlige, højlerde Dr. Hansz Mickelsen voris gandske venlige, och ydmyge Begjæringh adtt han ville paa sin Embdisz Vegne, dett saa forordene, adt herefter matte, for det første idt aff dy Landsby Sæde-Degnekald, som ligge icke uden en halff fjerringuegs fraa Byen, efter kgl. Mayst. Kirkeordinanz och derom udgiffn Mandater, thil forn Skolemesters, Vnderholdning, leggis och forordnisz och siden udi fremtid (om muligtt) dy andre thil Disiplenis forbedring, hvilket formenendisz adt være kgl. Mayst. ordinansz och Mandater gemesz. — —

Eders Hæderlige Højlærdehed ville och samtøcke, aff Landsens Kirkenisz indkomst en Ringe ting thil forne Schole tjeners Vnderholdning enthil solænge der bliffer et Degnekald ledige, hvilket Gud allermegtt vil Eders H. H. sauel och alle som dervdi samtøcke, och Bevilge, Rigeligen och vel belønne. Wy aff voris Ringe och yderste formuffve vill det med vorisz Redeborn tjenst, velvillighed och andet gott fortjene. Hvormed Eders H. H. med altt hvis hannem kjert Wy ville hafne, udi Guds Beskermelse, throligen befalendisz.

Aff Erriszkjøbing den 6. May Anno 1631.

E. H. H. T. V. A.
Borgmester och Raad her sammesteds.

Hæderlige og Højlærde, Dr. Hansz Michelsen, Super-

Svendborg Amt 1930

intendent offver Fynsz Sticht, Residerendisz Vdi Ottense, voris Sønderlige thilfortroendisz gode Ven och kjere Hrr Biskop udi Hende, ydmygeligen.

Raadets Ønske, at faa anvist et Landsby Degnekald til Underholdning af en Skolemester i Byen, er meget nærliggende og kan maaske nok forsvares efter Kirkeordinansen, endskønt der jo ikke er Tale om at underholde en Bys Skolemester, men kun det, at Landsbyernes Degneindtægter skal være til selve Byens Latinskole. Da Resultatet vel bliver et og det samme, har Biskoppen straks anbefalet deres Begæring og sendt den til Kong Christian den Fjerde.

Den 24. Juni gør han derfor vitterligt:

»at eftersom udi vor Kjøbstad Erroeskiøbing hidindtil Skolen ved Capellanen der sammesteds haffuer værrit betient. Hvoroffuer Ungdommen undertiden skall værre bleffen forsømmit. Da haffuer vi naadigst bevilget, at her efter en Skolemester der sammesteds skall forordnis, som Børnene tilbørligen kan Instruere; Thil hvis løns Forbedring vi och naadig haffe bevilget at maa lægges et got Degnekald, naar noget der paa Landet ledigt bliffuer, som och siden her effter altid skall ligge och bliffue til foreskrefne Skolemesters Underholdning, dog at derimod Indseende hafues, at Degnetjenesten udi alle Maader, som det sig bør, bliffuer betient«.

Denne Kongeskrivelse siger jo ikke bestemt, at det skulde være Rise Degnekald, der skulde lægges til Skolen i Ærøskøbing, men saaledes blev det; thi den 16. Marts 1641 „forfarede" Biskoppen, at Claus Degn i Rise er død, og da det nu er bestemt, tilskriver han Provsten:

»at efterdi Degnetjenesten skal forsiunes som det sig bør, hvilket aff Skolemesteren iche skee kand uden forsømmelse paa begge Steder, da beder jeg Eder, at I paa mine Vegne ville værre offuer en billig Contract imellem Skolemesteren og Substituten, saa at alting paa begge Steder kan gaa ligelig og ret til«.

Denne Kontrakt lader heller ikke vente længe paa sig; allerede Mandagen d. 31. Marts bestemmes den

i Ærøskøbing Kirke under Overværelse af Provsten paa Ærø Jens Andersen, Tranderup, Laurits Nielsen, Sognepræst i Ærøskøbing, og Otto Jacobsen, Sognepræst til Rise. Desuden af Borgmester Knut Ditlevsen, Amtsskriver Claus Madsen samt Raadmændene Hans Brandt og Hans Clausen og de to mest interesserede i Kontrakten, Jørgen Lauritsen, Skolemester i „Kjøbing", og Hans Jensen, Borger sammesteds, „da han skal være Substitut til Rise Sogn". En saadan „billig Contract", som Biskoppen ønskede, kom til at se saaledes ud:

Fra Valborig Dag Aar 1641 til Valborig Dag 1642 fem og Tuffue Slette daller tho Mark lubsk udi huer daller, visse og uvisse Løn, der kand falde Inden og Uden Kirken for lig, Brudefolk, Barselquinde og for Korn tienden at skriffue (Om Bonden vill giffue hannem noget) hvorimod Hans Jensen lovede at tage Vare paa Degnetjenesten med Sang, Siungen inden og uden Kirken, Som det sig bør et Aarstid, disligest at læse Luter Catekismus for Børnene saa der ingen Klage kommer der offuer.

Den sædvanlige Degnerente til Helmis, Jul og Paaske intet befatte sig, det være sig Korn og fittallig, Brød og Penge.

Nævnte Skolemester, hvis Navn ogsaa skrives Jørgen Lauridsen Monrad, blev forflyttet 1644 til Svendstrup paa Als, hvor han blev Kapellan.

Kontrakten gjaldt kun for et Aar, men jeg antager, at den kom til at gælde, indtil en af Parterne blev forflyttet. Om der skrives en ny Kontrakt, da Jørg. Laur. Monrad rejser, har jeg ikke kunnet faa oplyst, men den 24. Juli 1648 har atter flere hæderlige, vellærde og velagtede Mænd „Offuerværrit efter voris kiere Hr. Biscops befaling en venlig Contract Imellem vellærde Karl Rasmus Jespersøn Smed, Skolemester i Erritskiøbing og Hans Jensen, Substitut i Rise, om hvad Løn Skolemesteren kierlig skall giffue forbemeldte Hans Jensen for hand betiene Rise

Svendborg Amt 1930

Degnekald for hannem med Sang og Ringe saa og for Ungdommen at informere i Catecismus og Børnelærdom som forsvarlig kand værre; da lovede forbem. Skolemester Rasmus Smed at giffue foreskreffne Hans Jensen Substitut aarlig alt *Degnekornet aff Skouen* Item huad Offuer, som faldt inden Kirken med Brudefolk, Barselquider desligest Ligpenge aff alt Sognet (nuværende Rise Sogn, Marstal Landsogn og Marstal By) saa och huad Grund dertil hører, dog skall Substituten Hans Jensen aarlig giffue Skolemesteren til Martini Dag tu Specie Daler og tre gode Oste och skall Hans Jensen nu førstkomends Michels Dag oppebære Degnekornet aff Skouen og siden fremdelis aarlig, saalænge han samme Degnetieneste rettelig og troligen betiener og huis gamle Restance Hans Jensen haffede at fordre hos Skolemesteren bleffue saaledis bilagt, at Hans Jensen skall selff beholde i dette Aar de tu Specie Daler Item Paaske Rente tilkommendis Aar 1649 og derimod er alt deris Regnskab klart. Och effter denne Dag har Hans Jensen intet at fordre hos Skolemesteren i nogen Maade".

Det omtalte „Skouen", hvoraf Substituten skulde have Degnekornet, er det nuværende Marstal Landsogn og Marstal By, som indtil 1766 hørte under Rise Sogn. Man skulde tro, at denne Kontrakt var bedre for Hans Jensen end den foregaaende, idet der i „Skouen" dengang var 31 Gaarde; men en Opgørelse over Degneindkomsterne fra 1682 tyder ikke paa, at det har været særlig gode økonomiske Forhold for Substituten. I Forhold til mange andre Degne og Substituter, har han haft et meget stort Arbejde; thi i Følge de gamle Bestemmelser skal han komme til dem, der ikke bo i Kirkebyen, mindst

Svendborg Amt 1930

en Gang om Maaneden, „naar det er dejligt Solskin og Børn kunne komme fra Huse", og paa dette Tidspunkt er der foruden Kirkebyen Store Rise syv andre store Landsbyer i Sognet. At denne Substitutindretning ikke har været videre velset paa Øen, viser et Brev, som Sognepræsten i Bregninge i 1665 sendte Biskoppen, og hvori han fremkommer med de uheldige Forhold ved en saadan Substitut eller Løbedegn, som de har i Rise, men at de der i Sognet, hvor de har „en Sidde Degn", vedblivende ønsker en saadan, naar de nu snart skal skifte.

Endnu i 1671 er Hans Jensen Substitut i Rise. Biskop Niels Bang bekræfter d. 4. Oktbr. d. Aar den Kontrakt, som hans Formand har oprettet mellem Hans Jensen og Skolemesteren i Ærøskøbing og bestemmer ligeledes, at Hans Jensens Søn, Jens Hansen skal rette sig efter samme Kontrakt, hvis han overlever Faderen, hvilket maa betyde, at det allerede paa dette Tidspunkt var bestemt, at han skulde være Faderens Eftermand. Samtidig med, at Biskoppen godkender Kontrakten, kommer der en ny Bestemmelse til, idet han tilføjer: „Naar flere end Substituten behoffuis at siunge for noget Lig, skall Substituten ey værre tillat at tage nogen fremmed til sig at siunge, mend Skolemesteren i Erritskiøbing selff eller ved en aff Disiplene siunge med Substituten".

Ikke længe efter har han sikkert fratraadt Substituttjenesten, som Sønnen nu overtager; thi den 4. Jan. 1675 mødes denne og den nye Skolemester Hans Knudsen hos Provsten Johannes Torsenius i Bregninge Præstegaard, hvor de begge godkender og underskriver Kontrakten; men til Slut tilføjer Jens Han-

Svendborg Amt 1930

sen: „dog loffuer Skolemesteren Hans Knudsen for min ringe Vilkaars Skyld at efftergiffue en Slet Daler och en Ost saa god som en Slet Daler eller Penge derfor". Se, det var atter en lille Forbedring for den Rise Substitut, der selv skrev sig som Degn, saaledes i 1682 i en Fortegnelse over Indkomsterne til Rise Degnekald, der tilstrækkelig viser, at det var nødvendigt at regne med hver eneste Daler, selv om det kun ogsaa var en Slet Daler. Indkomsterne opgør han saaledes:

»Til Degnekaldet her ligger ey mere end 2 Skp. Saaeland; Nog bekommer hand udaf Gudsgave Lehn (Marstal Landsogn og Marstal By. Forf. Anm.) 6 Tønder Korn, Mend saasom Degnen of forbem. Indkomst giver aarlig til Skolemsteren 2 Rdl., kand Degne-Indkomsten ey regnes højere end for 4 tønder Korn.

Dette er Rise Degneindkomst och ey videre, huoraff kand eragtes, at hans Ophold og Lejlighed er gandske fattig.

Mend for en snes Aar siden er effterskreffne Indkomst draget fra Rise Degnekald og henlagt til Skolemesteren i Erritskiøbing, Saasom 30 Td. 3 Skp. Biug.

Nog Paaskerenter 4 slette daler

Nog Midsommer Tiende 3 slette daler.«

Jens Hansen Degn.

Det var i Jens Hansens Tid, at Christian den Femtes Lov af 15. April 1683 udstedtes, og den indeholdt den Bestemmelse, at alle Substituter skal afskaffes, undtagen de, der er Hjælpere hos gamle eller svage Degne, og desuden blev bestemt, at Degneembedets Indtægt skulde lægges til den, der havde Degnetjenesten, mod at der afleveredes en aarlig Pension, den saakaldte Degnepension, til Byernes latinske Skoler, men den maa ikke overstige Femtedelen af Degnenes Kornindkomster. Hvorvidt Jens Hansen nu fik Degnelønnen eller ikke, har jeg ikke kunnet faa oplyst, men jeg har god Grund til at antage, at Skolemesteren Hans Knudsen har holdt sig til Kon-

Svendborg Amt 1930

trakten af 4. Jan. 1675, som Jens Hansen ved egen Haands Underskrift lover:

»at Indgaa och at holde saa længe Jeg Kaldet ved Guds Naade forestaar.«

Endnu den 25. Novbr. 1692 passer han Degnetjenesten, men derefter hører man ikke mere til ham; allerede inden Oktober 1693 ser vi af en Skrivelse fra Biskop Kingo til Sognepræsten Hr. Dominicus Brandt, at der er kommen en ny Degn, som hedder Peder Vallund. Mon han ikke skulde være en Slægtning af den daværende Sognepræst i Bregninge, Christoffer Vallund.

Peder Vallund.

Peder Vallund skal efter Loven have Degneindtægten, hvad Hans Knudsen ikke vil tillade. Peder Vallund klager saa til Biskoppen, som derefter den 19. Oktb. 1693 tilskriver Sognepræsten saaledes:

Saasom Eders Degn Peder Vallund beklager sig, at Skolemesteren i Erritskiøbing, Hans Knudsen endogh betager hannem hands Midsommer Tiende der aff Sognet, som Hands Mayestæts naadigst Lov hannem och alle Degne i almindelighed har tillagt, saa meldis Eder dette til venlig effter Retning, at bem. Midsommer Tiende her effter følger Degnen Peder Vallund och Skolemesteren i Erritskiøbing sig dermed aldelis intet haffuer at befatte, mend skall være fornoyet med det Korn affgifft der aff Sognet, som hannem tillagdes. det i hannem kand lade sig forstaa om hand tiere til ermeldte Midsommer Tiendes Oppebørsel skulle frembyde.«

Efter dette maa det vel antages, at Peder Vallund fik Lov til at beholde sin Midsommertiende i Fred. Han dør 1698 og begraves den 22. Juli, saa det var kun kort Tid, han var Degn, og han var vistnok heller ikke gammel, da han døde, idet hans Hustru overlever ham i mange Aar og begraves ved Nytaarstid 1727, uden Prædiken.

Den næste Degn i Embedet er

Johan Jensen Groth.

Hans Knudsen er endnu i Ærøskøbing, og han

Svendborg Amt 1930

har endnu ikke opgivet Haabet om at faa Del i Degneindtægten, men nu bliver det Sognets Bønder for meget af det gode, og de stiller sig paa den nye Degns Side og indsender en Klage over Hans Knudsen til Hertug Philip Ernst i Glyksborg. De bemærker, at hvis Skolemesteren skal have det meste af Degnelønnen, kan Degnen ikke klare sig, og enten maa de saa give denne mere, hvad der „overgaar deres Formue", eller ogsaa maa de se, at han tager andet Arbejde for at forøge sine Indkomster, hvad de ikke gerne ser, da det ikke passer til hans Stilling. Bøndernes Skrivelse er dateret den 29. April 1699 og undertegnet af: Albert Lauritsen, Rise (Degnens nærmeste Nabo), Niels Jensen, Rise, Gregers Henriksen, Dunkier, Hans Rasmussen, Lille Rise, Anders Christensen, Stokkeby, og Las Christensen, Olde.

Samtidig henvender Johan Groth sig til Øens gejstlige Ret, der den 20. Juni dømmer i Sagen. Denne Ret, Provsteretten, bestaar paa denne Tid af Provsten, Simon Christensen, Tranderup, og Sognepræsterne Dominicus Brandt, Rise, og Christopher Vallund, Bregninge, og fælder følgende

Dom:

Udi dend Sag imellem dend hæderlige og vellærde Mand Johan Groth, Sogne Degn udi Rise Sogn paa dend ene Side og den anden hæderlige og vellærde Mand Hans Knudsen, Latine Skolemester i Erritskiøbing angaaende Degnepensionen af Rise Kald kjendis saaledis, at Johan Jensen Groth, Sædedegn i Rise skall levere udi rette Tid dend femte Part efter Lovens 2 Bog 15 Cap. 13 Artk. hvorpaa och bemeldte Joh. Groths Kaldsbrev allernaadigst er udstedt. Derimod haver mer bem. Hans Knudsen intet at befatte sig med forbem. Degne Indkomsters Oppebørsel i nogen Maade enten hemmelig eller aabenbaar med mindre Hand vil anses for en ulydig undersaat imod Hands Kgl. May. allern. udgifne Lou.

Dette Resultat er Hans Knudsen ikke tilfreds med, og nu forsøger han den sidste Udvej, idet han føl-

Svendborg Amt 1930

ger Bøndernes Eksempel og klager til Hertugen, en Fremgangsmaade, som ikke saa sjældent blev brugt, naar en Afgørelse var faldet uheldigt ud. Han beder nu om Hertugens Hjælp, og denne lader Skrivelsen gaa videre til Kong Frederik den Fjerde, der, før han endnu har været Konge i en Maaned, den 23. September tilskriver Kingo saaledes:

Wor bevogenhed tilforn! Hvad Der er bleven til skrefen fra hans Kierlighed Hertug Phillip Ernst til Glyksborg paa Rectoris Skolæ i Arroeskiøbing hands Vegne imod den Sædedegn, som du i Rise skal have indsat, kand du af hos følgende Brev videre see og formene; thi er Voris allernaadigste Villie og Befaling, at du dig derpaa uophørligen erklærer och er saadan din Erklæring med allerforderligste allerunderdanigste tilsender.

Dermed skeer Vor Villie.«

Hvad Biskop Kingo har haft at svare hertil, ved jeg ikke; men jeg vil dog antage, at han har holdt sig til den Afgørelse, han traf den 19. Oktober 1693.

Johan Groth maa dog ikke have rigtig Tiltro til sin Sag; thi den 2. Decbr. s. Aar skriver han til Biskoppen. I Skrivelsen findes en Fortegnelse over alle Skolebørnene i Sognet fordelt efter Byerne. Antallet for de forskellige Byer er saaledes:

I Rise er 94 Skolebørn.

I Dunkær er 80 Skolebørn.

I Risinge (er det nuværende Lille Rise [Forf. Anmærkn.]) 44 Skolebørn.

I Olde 54 Skolebørn.

I Stokkeby 55 Skolebørn.

„Foruden disse var der 60 unge folch i Skouen", og det bliver ialt 387. Paa de „60 unge folch i Skouen" er der ikke opgivet noget Navn, hvad der er paa de øvrige.

Skrivelsen slutter med følgende Linier:

»Jeg lever i den visse forhaabning, at min allernaadigste Herre og Konge og min velædle Hr. Biskop dette mit store Ar-

Svendborg Amt 1930

bejde med naade anseer og lader mig til mine mange fattige smaa Børns fremtarf beholde Degne-Kornet. som Gud haver giffet min allernaadigste Herre, salig Højloulig i Erkendelse Kong Christian d. 5te mig haver Confirmeret og min velædle Hr. Biskop Doct. Thomas Kingo mig fattige Mand haver voceret at nyde.«

Om det er denne sidste Skrivelse, der har gjort Udslaget, ved jeg ikke; men Dommen af 20. Juni fik Lov at gælde, saa heller ikke denne Gang lykkedes det den gode, latinske Skolemester Hans Knudsen at faa sig tilkendt mere end Femteparten af Degnekornet, saa vi skulde tro, at Johan Groth for Fremtiden kunde faa Lov til at have sit Degnekorn i Fred; men i 1723 er der atter een, som ikke vil anerkende hans Ret. Det er Enken efter en senere Skolemester, Rektor Frederik Christiansen, der døde i 1721. Hun forlanger en større Pension af Johan Groth og ligeledes af Degnen i Tranderup Thomas Christensen. Det er hendes Broder, en Samuel Schou, der forsvarer hendes Sag for Provsteretten. Indtil 1710 var der en Sognepræst af dette Navn i Ærøskøbing, og det kunde jo tænkes, at baade Madam Christiansen og Samuel Schou var Børn af ham. Retten er denne Gang sat i Bregninge Præstegaard den 8. Aug. 1723, og den Bregninge Sognedegn Chr. Møller er Stevningsmand og Retten bestaar af Provsten Johannes Stenlosius, Bregninge, Sognepræst Chr. Fabricius i Rise og Sognepræst Ditlef Lucoppidan, Ærøskøbing.

Johan Groth taler selv sin og sin Kollegas Sag og afviser Madammens Forlangende og henviser til Provsterettens Dom af 1699, til en kgl. Forordning af 1701 og „til mit eget Tingvidne den 6. Octb. 1722" og slutter, at „i leven Live har Manden aldrig fordret nogen, saa maa han da have været enig med

Svendborg Amt 1930

mig, og nu er det fjerde Aaret efter hans Død." Han forlanger, at Enken skal betale 4 Rd. til Omkostninger og 2 Rd. til ham for Tidsspilde. Thomas Christensen forlanger 1 Rd. for sin Tid. Dommen falder den 21. Septbr. 1723. Enkens Forlangende afvises, og hun dømmes til inden femten Dage at betale 2 Rd. til Omkostninger, men ingen af Degnene fik Erstatning for deres spildte Tid. Endelig lader det til, at der bliver Ro om denne Sag, og i Aaret 1740 nedlægges den latinske Skole i Ærøskøbing. Degnepensionen bliver nu fastsat til 8 Tdr. Byg aarlig, og denne Kornydelse af Degneembedet vedvarer, til den ophæves ved Loven af 23. April 1850.

Af Kirkebogen for Rise Sogn ses, at Johan Groth har haft mindst seks Børn, fire Sønner og 2 Døtre. Den 28. Decbr. 1700 døbes en Søn, som faar Navnet Andreas Brandt; at Barnet netop har faaet dette Navn, er nok en Opmærksomhed mod Sognepræsten, der Dagen efter maa begrave sin femtenaarige Søn af samme Navn. En Søn Mons. Jens Johansen Groth vies i 1724 i Rise Kirke til Jomfru Anna Cathrine Rabe.

Direkte og paalidelige Oplysninger om, hvorfra Johan Groth stammer, har det ikke været mig muligt at skaffe. Maaske han er fra Assens, idet en Studiosus Johan Groth fra Assens d. 4. November 1687 stod Fadder i Bregninge Kirke til Sandemandens Barn i Leby sammen med Sognepræsten i Rise. Den 20. Septbr. 1688 bar Mette, Johan Groths i Tranderup Præstegaard et Barn til Daaben i Bregninge Kirke. I Tranderup har aldrig været nogen Præst af dette Navn, men der kunde vel være en Mulighed for, at Johan Groth har været der som Huslærer,

Svendborg Amt 1930

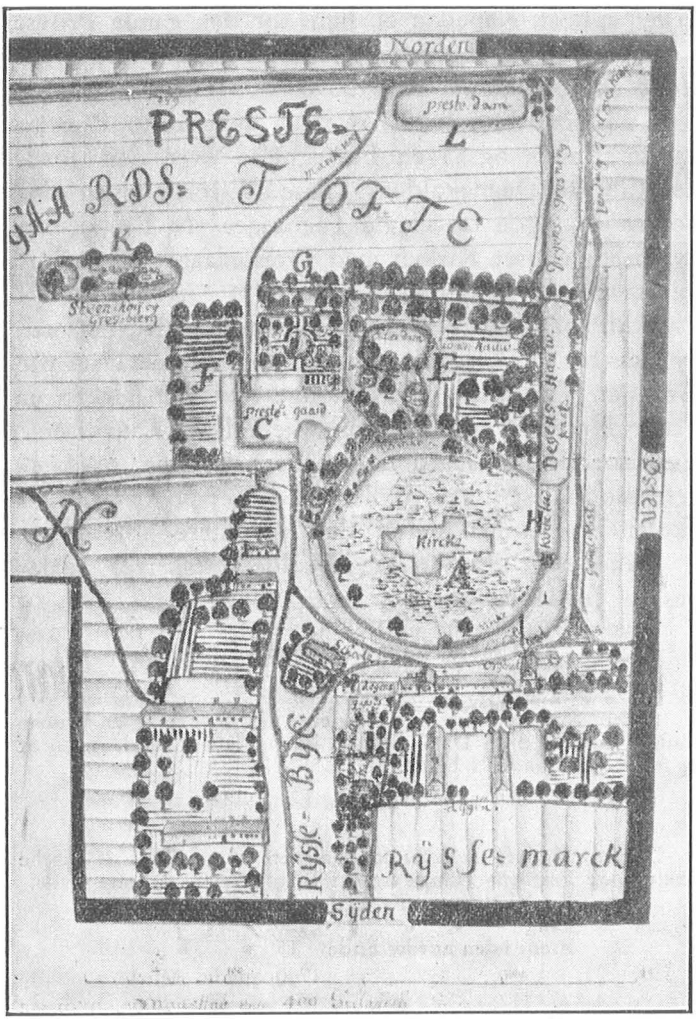

Rise Kirke 1734 med nærmeste Omgivelser.

Svendborg Amt 1930

Hjælpepræst, Kapellan el. lign. for den gamle Provst Christensen, og af denne er bleven hjulpet ind i det ledige Degnekald i Rise 1698.

I en Jordebog fra 1734 over de ærøske Præstegaarde findes ogsaa en Fortegnelse over den Jord, der tilhørte Degnekaldet i Rise. I Jordebogen findes en Mængde farvelagte Tegninger. Et Billede fra hvert Sogn viser Kirken med Præstegaard, Degnehus og nærmeste Lokaliteter.

Midt paa Billedet ser vi Kirke og Kirkegaard. Syd derfor ses Organistens Bolig. I samme Hus var Graasten Tingstue. Gaarden lige Syd for Kirken er Peder Hansens, tidl. den omtalte Albert Lauridsens. Vest for denne Gaard ligger Degneboligen, og længere mod Vest ligger Skolen med Vej omkring. Om Skolen og Skolemesteren skal vi senere høre.

Hvad der tilhører Degnekaldet beskrives saaledes i Jordebogen:

Degnens Hus- Grund og Kohlhauge.

Bred mod Nord	42	seelandske	Allen
Bred mod Syd	27	»	»
Lang	53	»	»

I den Synder Ende af Degnens Kohlhauge er en Stuche Hauge Jord med en Dam. Denne liden Plett haver Degnen af de fyrstelige Bønder i besæt.

* * *

Degnes Hauge, beliggende paa den østen Side af Kirche Muuren og Præstens Hauge og saa langs Wejens Westre Syde.

Bred i den syndre Syde	14	seel.	Allen
Lang	120	»	»
Brede i den nordre Ende	15	»	»
	1740	quadr.	Allen

Om denne Hauge ved den østen Syde er et Dige, hvorpaa staar nogle Pille. Norden for denne Hauge ligger en Plett Jord, som er spitzig i den norden Ende. Samme Jord ligger imellem Præstegaardens Tofft paa den west Syde och langs Wejen paa den østen. Samme Jord er bred i den synder Ende 20 Allen; lang 162 Allen; bred i den norden Ende, hvor den har den

Svendborg Amt 1930

største Bredde er ungefehr 20 Allen fra Spitzen 21 Allen. Dette Stuche Jord er Gresning och bliver Degen af den furstelige Amtsforvalter og Bønderne Disputeret, som den forfattede Protocoll vorklarer.

At der føres Proces om dette Stykke Jord, har jeg ikke andet Kendskab til, end hvad der staar her; men da omtalte Jord langt ned i Tiden har tilhørt Degneembedet, maa jeg antage, at denne Disputats ikke har givet Anledning til nogen Forandring.

Vest for Præstegaardstoften er en Ager, som ogsaa tilhører Degneembedet. Den beskrives som godt Jord eller Byg Jord og kaldes:

Sille-Kiers Ager
i Store Rysse Wester March.

Bred i den østen Ende	10½	seel.	Allen
Lang	543½	»	»
Brede i den westen Ende	10½	»	»
	5341	quadr.	Allen

Alt i alt er Jordarealets Størrelse højt regnet 11600 Kv. Alen. Den omtalte „Seelandske Alleen" og den indtil for faa Aar siden gældende danske Alen er ens. Sille-Kier Ager er nok den af Degnen Jens Hansen i 1682 betegnede som 2. Skp. Saaeland. Der er nu ellers rigeligt Maal; men det gjaldt vel om at gøre det saa ringe som muligt. Jordebogen, som vistnok er enestaaende i sin Art, er udarbejdet af Tyskeren „Christian Ludolph Pape, Prem. Leiutnant unter den Stift Fynschen National Regiment Infanteriæ i Odense".

I et almindeligt Landbysogn var Degnens Arbejde jo nok til at overkomme, dog var han meget afhængig af Præsten og kan næsten betragtes som hans Tjener. Han skulde besørge Præstens Embedsbreve, og ofte maatte han gaa omkring i Sognet og opkræve

Svendborg Amt 1930

Præstens Paaske-Æg og anden Løn. Han skulde ringe med Kirkeklokken Morgen og Aften, lede Kirkesangen ved Gudstjenester og andre Lejligheder. Han skulde „synge for Lig". Søndag Formiddag før Gudstjenesten skulde han undervise Ungdommen i Børnelærdom med „Lyst og Lempe". I Sognets Byer skulde han komme en Gang om Maaneden og undervise, catechisere med Børnene og om Aftenen med Ungdommen. Naar Ungdommen var færdig ved Undervisningen, var der Dans og anden Lystighed. Det var disse „Fester", der gik under Navnet „Katekismusgilder", og som har givet Anledning til Mundheldet, at „Degne og Duer gør skidne Stuer". Det har ikke været saa faa af disse Katekismusgilder, Johan Groth saaledes har været med til i det daværende Rise Sogn, hvor nu Marstal er kommet fra senere. Foruden Kirkebyen Store Rise med 21 Gaarde var der Byerne Olde med 14 Gaarde, Stokkeby med 15, Lille Rise (eller som Johan Groth selv skrev Risinge) med 14, Dunkær med 16, Ommel med 14, Kragnæs med 10 og Marstal med 7. Henimod 1740, da Johan Groth blev en ældre Mand og har været Degn i over fyrretyve Aar, kan han ikke overkomme at komme rundt til Sognets Byer for at catechisere med Børn og Ungdom. I disse Aar er der endog stillet større Krav til hans Arbejdsevne, idet der da blev bygget en Kirke i Marstal. Sognet har nu to Kirker, og som Degn skal han gøre Tjeneste begge Steder; men længe varer det heller ikke, før han tænker paa at give Kaldet fra sig.

Den 17. Oktb. 1740 skriver Sognepræsten Aug. Kuhlmann til Biskop Ramus ang. Degnen:

»at Embedet bliver forsømt, men da Degnen nu er gammel, vil han godt afstaa Kaldet til en anden, der vil give ham noget til Ophold; thi da de begge (Groth og Hustru) er gamle, kan de

Svendborg Amt 1930

ikke tage en vicarius, da han maaske ikke vil være fornøyet med deres Levemaade, og det gøres højt fornødent; thi her Catechiseres aldrig i Ugen af Degnen, og naar det sker faa Gange om Søndagen til ingen Nytte, og Marstall Ungdom er i den post maadeligen forsynet.«

Den Mand, der nu skulde „catechisere med Lyst og Lempe", var Student fra Odense

Johan Jensen Bindesbølle.

Hvornaar han er kaldet til Degn kan ikke oplyses med Bestemthed. Hans Navn findes ikke i Bispearkivets Kollats eller Edsprotokol. Det har dog ikke været længe efter, at Sognepræsten havde henvendt sig til Biskoppen angaaende Degn Groths Forsømmelse af Embedet; thi allerede inden Nytaar bliver der oprettet en Kontrakt mellem Johan Groth og Johan J. Bindesbølle. Denne godkendes og underskrives af Biskop Ramus d. 30. Decbr. 1740 og gengives her efter sin Ordlyd:

Christian VI
1740 — 1½ Rdr.

Følgende Contract imellem Degnen Johann Groth og mig hans antagne Adjunctam. oprettet og opskreven udi Store Riise den 19. Decbr. 1740. Som visse baade Degnen og mig Johann Jensen Bindesbølle, hvad vi paa begge Siider har at rette os efter.

Udi den Hellige Trefoldigheds Navn ere vi underskrevne accorderet og venlig forenet med hverandre som følger.

Jeg Johann Groth antager Mons. Johann Bindesbølle Studiosus til min Adjunctam min Livs Tid, naar han med Flid forretter mit betroede Degne Embede med Ungdommens Undervisning og videre Embeds Forretning inden og uden Kirken loulig og forsvarlig.

1. Mons. Bindesbølle, imod alle Indkomster her til Rise Sogn, som hører Degnen til, med hvad Navn det nævnes kand, baade af Penge, Korn i Skiæppen og Kjærve, Jule og Paaske Rente med offer og alt, hvad der falder inden og

Svendborg Amt 1930

uden Kirken, saa og nyde hand 10 rd. for Kirke Værkets Opvartning, som jeg til Dato haver bekommet.

2. I lige Maade nyder Mons. Bindesbølle Huusværelse og Loftrum til sin Fornødenhed her udi Degne Boligen, og behager han at giøre Afdeling paa Loftet over Storstuen, staar det udi hans Behag.
3. Haven, Gaarden og Kildegang har vi tilfælles.
4. Tilstedes Mons. Bindesbølle at indsætte sit Korn og Brænde udi mit eget bygte Lade Huus min Livs Tid, saa og bruge Laden til sit Korns Udtærskning og ellers Stalden med videre til sin Nødtørft, og imidlertid holdes det ved lige af os begge.
5. Derimod forpligter Mons. Johannis Bindesbølle sig til at give mig aarlig en vis Summa Penge, som vi paa begge Sider ere bleven godvillig enige om, som er 50 S. D. skriver halvtredse sinds tyve Slette Daler, som betales til Paaske, St. Hansdag, og Michelsdag og Jul og tager sin Begyndelse fra den Dag han kommer hertil at forrette Embedet, da han tillige begynder at oppebære alle Indkomster, undtagen hvad som er forfalden og ey betalt udi den Tid jeg maa have forestaaet Embedet, saa beholder jeg og for mig selv de 4 skp. pløje Land og den liden Græsning norden for Kirkeladen til mit Brug min Livs-Tid.
   Den Mælk. som Bønderne give aarlig til Ost, ere vi Delagtige udi paa begge Siider og deler halvt med hverandre.
6. Pensionen, som aarlig gives til Æroeskiøbing Skole, som jeg Johann Groth er accorderet med Skoleholderen om min Livs-Tid er 8 rd. af begge Sognene, hvilket Mons. Bindesbølle betaler, uden hvad hans Højærværdighed vil paalægge Marstalles Substitut deraf at betale.

* * *

Dette saaledes velvillig og med beraad Hue imellem os indgangne og accorderet er, som uryggeligen skal paa begge Siider holdes. hvilket vi ydermere til Stadfæstelse vil bekræfte med vores Hænders Underskrift og hostrykte Signete, og ombedes undertegnede som Vidner med os herpaa at attestere.

St. Riise den 19. Decbr. 1740.

Johann Groth. Johann Bindesbølle.

Kontrakten er af Sognepræsten, Provst Kuhlmann og Simon Groth underskrevet som Vidner.

Den 24. Aug. 1741 vies Bindesbølle i Rise Kirke til Magdalene Reinholtsdatter fra Nyborg. Hvorle-

Svendborg Amt 1930

des det senere gaar det gamle Degnepar Johan Jensen Groth og Hustru gives der ingen Oplysning om. Men de er sikkert begge afgaaet ved Døden inden 1753, i alle Tilfælde hvis de blev boende i Rise Sogn, for indtil dette Aar fra 1739 af, noteres ikke noget Dødsfald i Rise Kirkebog, og efter den Tid er de ikke nævnt. Fra den 8. Novbr. 1741 foreligger der en Skrivelse fra Biskoppen, at Johan Jensen Bindesbølle, adjunctis fra Odense, antages som Degn, og at han og Johan Groth skal svare hver Halvdelen af Degnepensionen til Kordegnen i Ærøskøbing; hvad der er i Modstrid med Kontrakten af Decbr. 1740.

Johan Jensen Bindesbølle er født i Odense den 3. Maj 1718. Hans Forældre er Købmand Jens Christensen Bindesbølle og Hustru Engel Kathrine Brandt. Allerede 1727 dør Moderen. Efter Skiftet at dømme har hun ved sit Giftermaal bragt Velstand til Huse. Hendes Fader, Johan Brandt, beregner hendes Udstyr til at have en Værdi af 664 Rixdaler; efter Datidens Forhold en meget stor Sum. Faderen har næppe været saa velsitueret, idet Svigerfaderen kort før Brylluppet har betalt to Klædninger for ham. Der var to Børn i Ægteskabet, foruden Johan en Broder Christen Jensen Bindesbølle, som blev Stamfader til den senere kendte Slægt af dette Navn. Han var Degn i Aastrup ved Faaborg.

Efter eget Udsagn var baade J. J. Bindesbølle og Hustru af svagt Helbred, og ikke mange Aar efter, at de havde indgaaet Ægteskab, opretter de følgende Testamente, som Kong Frederik d. Femte stadfæster den 6. Juli 1753.

Svendborg Amt 1930

Testamente.

Vi Frederik d. Femte af Guds Naade o. s. v. Gjøre alle vitterlig:

Udi den hellige Trefoldigheds Navn lover vi underdanigst/ navnlig jeg Johan Jensen Bindesbølle fød i Fyn i Odense og nu voceret til Sognedegn for Rise og Marstal her paa Ærø, saa og jeg hans Hustru Magdalene Reinholts Datter Barnefød i Nyborg/besluttet og oprettet imellem os, dog paa Hans kgl. May. Vores allernaadigste Arve Herre og Konges allernaadigste Approbation og Confirmation/følgende Testamente.

Som det haver behaget den kiere gode Gud at lade mig komme i Ægteskab med min nu havende kjære Hustru Magdalene Reinhardts Datter og vi med hverander haver levet tilsammen i et fornøjet og kjerligt Ægteskab og begge er af svagt Helbred og ikke af Gud velsignet med nogen Livsarving, saa i Henseende til den Pligt og Omsorg christne Ægtefolk er den anden skyldig/haver vi vedtaget og fuldkommen besluttet, mens vi begge ere nogenlunde ved Helbred og fuld Fornuft og Forstand, at maa det behage den gode Gud en af os ved Døden at bortkalde, skal den anden, som efterlever alene arve, nyde, bruge og beholde, alt, hvad een af os kunde efterlade, det være sig med hvad Nafn det have kand, intet undtagen i nogen Maade og det uvurderet og uregistreret af Retten, og omendskiønt den anden skulde paa ny lade sig udi Ægteskab saa dog i Henseende til vi selv, som fattige Folk haver uden vores Paarørendes Hjælp, næst Guds Forsyn erhvervet det lidet, som enhver af os paa en af Siderne kunde efterlade, skal den, som efterlever, alene nyde og beholde, skalte og valte derover og det uden vores Arvingers ringeste pretetioner, Ansøgninger eller Forhindring udi nogen Maade.

Rise d. 26. Marti 1745.

Trods det svage Helbred levede de dog sammen i mere end fyrretyve Aar, men havde ingen Børn. Fattige Folk vedblev de heller ikke at være. De har sikkert arvet en Del baade fra Odense og Nyborg; thi Degnelønnen alene var sikkert ikke tilstrækkelig stor til, at de ved deres Død kunde efterlade sig saa meget, som de gjorde, selv om de ikke har stillet store Fordringer til deres Husførelse. De Penge, der bliver tilovers, anbringer Bindesbølle i Jord og Bygninger foruden en Del i Obligationer.

Svendborg Amt 1930

Den 19. Marts 1750 køber han en Ager Ejendomsjord, den saakaldte Aavending i Kattemose ved Lille Rise af Husmand Claus Madsen i Dunkær for 40 rd.

Den 30. Decbr. 1772 køber han af Kaadbo Hans Lauridsen i Dunkær det saakaldte Peter Jehns Skifte i Stokkeby Marken for 36 rd.

Desuden har han 3 Tdr. Land paa Rytter Bjerg, tæt ved hans Embedsjord, og 12 Skp. Land Have Jord i Byen, hvorpaa han har bygget et Hus.

Paa Degneboligens Grund har han ladet opføre 11 Fag Hus, samt tilsat et Fag til Degneboligen.

En Del Penge har han anbragt i Obligationer.

Den 15. Septbr. 1762; 200 rd. til Styrmand R. Rasmussen, Marstal.

Den 8. Marts 1771; 20 rd. til Bohlsmand Hans Rasmussen, Lille Rise.

Den 4. Juli 1779; 200 rd. til Anna, sal. Jørgen Birkholms Enke, Ærøskøbing og 10 rd. til Bohlsm. Thomas Petersen, Stokkeby.

Naa, han har ogsaa forstaaet at passe paa i Tide, saaledes findes en

Regning

paa hvad jeg undertegnede Haver til Gode af Sørge-Huset efter Sal. Herr Provst Fabricius' Død og Begravelse.

I.	Bekommet 8te al. Flor a al. 5 Sk.	2	Mark	8	Sk.
II.	Bek. atter 6 al. Dito a al. 5 Sk.	1	„	14	„
III.	Bek. nok 15 al. Dito til Lysene i Kirken a al. 4 Sk.	3	„	12	„
	Summa	8	Mark	2	Sk.

Desuden har jeg til Gode for det jeg bad til

Svendborg Amt 1930

Begravelse i 2 Dage udi meget Hart vær, den ene Dag med mine egen Heste og Vogn. Dernæst for Sangen ved Hans Begravelse, Hvilket henstilles til deris egen gode Skønsomhed.

Riise, d. 23. April 1782.

J. J. Bindesbølle.

I hans Embedstid i Aaret 1774 udskiftedes Rise Bys Jorder, og der blev tillagt Degneembedet noget mere Jord end hidtil, men til Gengæld maa Degnen saa give Afkald paa at faa sine Køer græsset frit hos Bønderne. Som Degnejord blev udlagt 8 Tdr. 1 Skp. 1 Sekstendedel, men det er Hamborg Tønder, Det vil svare til henimod 11 Tdr. Land af danske Tønder eller ca. 6 ha.

I Bindesbølles Tid bliver Marstal et selvstændig Sogn, og efter kgl. Forordning af 15. Jan. 1768 maa han da give Afkald paa Indtægterne herfra. Degnen i Marstal skal dog yde ham en aarlig Godtgørelse af 20 rd. og betale Halvdelen af Degnepensionen til Ærøskøbing.

Madam Bindesbølle dør den 12. Febr. 1782, og Joh. Jensen Bindesbølle dør Aaret efter, den 12. December.

Deres Arvinger er Broderens tre Børn, hvoraf en Datter, Catharina Elisabeth Bindesbølle, opholder sig hos ham og passer Huset. Hun er forlovet med Skoleholderen i Rise, Johan Jensen, som blev udnævnt til Curator i Boet.

Skiftet er meget omfattende, idet det optager 36 Foliosider i den gejstlige Skifteprotokol, og de tre Vurderingsmænd bruger 9 Dage til at vurdere de forskellige Ejendele. Der findes ikke saa lidt Sølvtøj,

Svendborg Amt 1930

bl. a. 1 Par Knæ Sølvspænder, 1 Spansk Rør m. Sølvgreb til 6 rd., 1 Sølv snus Tobaks Daase og 13 Stk. Bryst Billeder af Gibs af den Oldenborgske Stamme. Fire lign. Gibs Brystbilleder fandtes ogsaa i Skiftet efter Bindesbølles Moder, da hun døde 1727, saa jeg gætter paa, at nogle af disse Billeder er Arvegods.

Af de efterladte Bøger skal nævnes: 3 Postiller, Herslebs 7 christelige Ord paa Korset, Zinzendorfs Levned i 8 Dele, Spangenbergs christelige Lære, De troendes aandelige Skatkammer, Dr. Chranchs grønlandske Historie, Joh. Arendts, hans Christendom og Urtegaard, Zinzendorfs Grundlære og en Bibel-Historie med Kaabber. Det er mest Bøger af religiøs Art; men der findes dog ogsaa en Bog om Foderavl; den er vurderet til 4 Skilling.

I $2^1/_2$ Aar har Skoleholderen Johan Jensen passet Kirketjenesten, hvorfor han af Dødsboet kræver 40 rd. Af dette og en Skrivelse, som Sognepræsten sendte Biskoppen, forstaas, at Bindesbølle har været syg i længere Tid, men der fortælles ogsaa, at han, tre Dage før han døde, var i Organistens Hus. Ligprædikenen betales efter Fordring med 10 Rd. Degn Zimmer, Tranderup, faar for Opvartning ved Begravelsen 3 Rd., og Mons. Dauer for Orgelspil ved Begravelsen 4 Rd. Da Boet er opgjort, viser dets Formue sig at være omtrent 1800 Rd., som fordeles ligeligt mellem de tre Arvinger.

Hans Efterfølger blev

Peter Johansen Schøtz,

der kaldedes paa samme Betingelser som Bindesbølle paa det nær, at han ikke fik 20 Rd. fra Marstal Degn.

Da Provsten meddeler Bindesbølles Død til Biskoppen, tilføjer han:

»Det har paa dette indskrænkede Land været for os besværlig siden sidstafvigte August Maaned. Sognepræsten i Rise, Thunboe har siden sin Tiltrædelsesprædiken været syg. Just nu tillige indtraf, at den nu afdøde Degn, som ellers i Nødsfald kunde assistere med at prædike, har i mere end et Aar været udygtig til nogen Tjeneste o. s. v. —

det glæder os, at om der kunde beskikkes en duelig Student til det vacante Embede i Rise, der kunde i Nødsfald assistere med at prædike.«

I samme Brev gør han Biskoppen opmærksom paa, at Degnen i Tranderup, Hr. Zimmer, gerne vil overtage Embedet. Zimmer er Præstesøn fra Tranderup, hvor han blev Degn 1769. 1789 blev han Degn i Bregninge, hvor han døde 1795. Zimmer kom ikke i Betragtning. Allerede den 20. Decbr. gav Biskoppen Collats til Skoleholderen i Haastrup Sogn i Faaborgegnen, P. J. Schøtz, og han var nu Degn i de følgende tredive Aar. I seksten Aar havde han været Skoleholder i Haastrup og var nu 42 Aar. Hvor han er født, ved jeg ikke. Den 8. Jan. 1768 er han viet i Haastrup Kirke til Pigen Kirsten Larsdatter. Jeg har ingen Oplysning om hans Uddannelse; men saavidt jeg kan skønne, var han ikke Student. I Følge Forordning fra 1740 kunde Skoleholdere, der havde været tre Aar i Embede, udnævnes til Degne, og det er vistnok paa sin sekstenaarige Skolevirksomhed i Haastrup, at han har gjort sig kvalificeret til Degneembedet i Rise.

Efter en Skrivelse fra Sognepræsten til Biskoppen at dømme, har Schøtz lovet den gejstlige Skifteret, at han vil overtage de af den afdøde Degn opførte Bygninger til 154 Rd., da Arvingerne ellers vilde lade dem sælge og bortflytte; men denne Oplysning stem-

Svendborg Amt 1930

mer ikke helt overens med, hvad Schøtz fremfører i en anden Skrivelse til Biskoppen:

»For Deres Højærværdighed aflægger jeg her med min underdanigste Taksigelse for al den store og overmaade imod mig beviste Naade. Jeg har to Gange været hos Herr Provsten og tillige forevist det kgl. Rescript ang. Degnebygningerne. Men bekom til Svar, at hvis jeg ikke var fornøyet med at betale 11 rd. 3 Mark for hver Fag af Stald og Kornhuset, som bæstaar af 10 Fag Huus og tillige 10 rd. for et Fag, som er Bycket til Degneboligen, saa kunde det snart blive derved, at jeg kom til at betale 50 Slettdaler mere, end som Skifteretten har ansat det for. Jeg retter mig altsaa til videre efter Kongens og Deres Højærværdigheds givne Recript«.

Rise, d. 7. Marts 1784.

Peter Johansen Schøtz.

Resultatet blev, at Schøtz overtog disse 10 eller 11 Fag til 130 Rd., men Forholdet til Præsten var efter den Tid ikke godt, hvad dog ikke fik særlig uheldige Følger, idet Præsten døde allerede samme Aar.

Biskoppens Bemærkninger ved Visitatserne angaaende Schøtz Catecisation er ikke at prale af; de ser saaledes ud: ikke ilde, nogenledes; maadelig; ikke ilde. I Forhold hertil har Skolemestrene faaet hæderlig Omtale.

Sammen med Degnen, Lars Rønne i Bregninge, nægter han at levere Korn til Degnen i Ærøskøbing. Det er den saakaldte Degnepension, det atter er galt med, men de slipper ikke. De skal „fremdeles efter den latinske Skoles Reduction i Erroeskjøbing svare til Chor Degnen og Christendoms Skoleholder samme Sted de faa Tønder Korn, de tilforn hafde svaret til Errøeske latinske Skole".

Som Forløber af Skoleloven 1814 udkom den 10. Oktober 1806 „Det provisoriske Reglement for Almueskolevæsenet paa Landet i de tre Østifter", og

Svendborg Amt 1930

maaske det var i den Anledning, at Provst Fangel, der den Gang var Sognepræst i Rise, forlanger Oplysning af Øens Degne og Skoleholdere om deres Lønninger, og Schøtz indsender følgende Redegørelse over

Rise Degne-Indkomster.

Visse og uvisse Indkomster af tre Store Højtidsoffer Dage til hver 12 Rd...	36	Rd	0	M	0	Sk
Alle Helgens Dags Offer.....	3	»	0	»	0	»
Af Kirken	12	»	0	»	0	»
Degne Byg af 128 Bohlsmænd og Kaadboer, som giver 2 Skp. hver, er ialt 32 Td., derfra gaar til Degnen Roland i Ærøskb. 4 Td. Byg. Bliver igen 28 Td. a Td. 3 Rd.....	84	»	0	»	0	»
2 Kjærve Rug af 79 Bohlsm. Kand blive ungefær, naar det er god Rug til 5 Td. a 8 Rd.	40	»	0	»	0	»
Quæg Tiende fra forrige Aar 1806, som blev delt i 3 Dele. De fattige i Sognet og jeg delte den ene.....	4	»	2	»	3	»
? (ulæselig)	3	»	0	»	0	»
Auktions Sedler, som bliver publiceret for Rise Menighed. var her i forrige Aar ialt 16 Stk. a 4 Sk., som er 8 Mark eller.....	1	»	2	»	0	»
I Jesu Navn forrige Aar var et godt Aar.						
1806 Ægteviedes 20 Par a 2 Rd.....	40	»	0	»	0	»
Derfor skriver jeg Visse og udvisse Indkomster:						
Født blev:						
Mandkøn 41; Quindkøn 34 = 75 a 12 Sk	18	»	2	»	4	»
Døde:						
Mandkøn 27; Quindkøn 21 = 48 a 2 M	16	»	0	»	0	»
For 75 Kirkegangskoner a Stychet 4 Sk	6	»	0	»	12	»
I danske Penge ..	264	Rd	1	M	3	Sk

Rise, d. 31.—12.—1806

Peter Johansen Schøtz,
Sognedegn.

De 12 Rd. fra Kirken er for „at trække Værket". I en senere Opgørelse nævner han, at han som Paaske

Svendborg Amt 1930

Rente faar 10 Æg af hver Gaard, ialt 790 Æg, og 5 Æg af hver Kaadbo, ialt 245 Æg, tilsammen 1035 Æg.

Degneboligens Bygninger er 1812 tre Længer. Den nordre Længe, som er Vohningshus, bestaar af 9 Fag, Bindingsværk og Straatag.

Den vestre Længe er 3 Fag, Bindv. og Straatag.

Den østre Længe, Stald og Lade til Svin og Faar, er 7 Fag, Bindv. og Straatag.

Til Degnekaldet er lagt 5 Td. 1 Skp. boniteret Land, i Areal efter Hamborg Maal 8 Td. 1 Skp. 1 Sekstendedel. 1 Tønde Land er 320 Kvadrat Roder, en Rode er 16 Hamborger Kvadrat Fod. Paa denne Jord, siger han, kan han ved god Behandling, og naar han saar Kløver, græsse og fodre 3 Køer og 4 Faar.

Efter et femogfyrreaarigt Ægteskab dør Schøtz Hutrsu den 10. Febr. 1813. De har haft fem Børn, men kun Datteren Kirsten overlever dem. Hun er gift med Borger i Ærøskøbing Mathias P. Bahnsen. Straks efter Svigermoderens Dødsfald henvender han sig til Skifteretten og forlanger, at denne skal tage sig af Boet, hvad Schøtz heller ikke har noget imod, naar bare han maa faa Raadighed over det nødvendige til sit Brug. Inden et Aar, allerede den 5. Januar 1814 dør Schøtz, og i Mellemtiden er Datterens Mand ogsaa død. Skifteretten indfandt sig straks, „da Afdøde stod i betydelig Gæld til Kirkerne, og den vidste, at han havde mange Creditter desforuden", og Datteren, der vel er myndig under Lovværge; ikke er af den Beskaffenhed, at Skifteretten trygt turde lade hende raade for Boet".

Trods det, at der var betydelig Forskel til den

Svendborg Amt 1930

uheldige Side paa Boets Aktiver og Passiver, lod Skifteretten hende dog faa Credit paa Boets Regning til Begravelsen. Degneboligens Bygninger havde han pantsat til den ærøske Kirkekasse for 168 Rd. S. H. C. (Slesvig-Holstensk Curant) med 48 Rd. for selve Degneboligen og 120 Rr. for Stald- og Ladebygninger, og der træffes Akkord med den nye Degn om, at han skal overtage Bygningerne til samme Pris.

Eftermanden blev Schøtz Kollega i Tranderup,

Peter Magnus Hammer.

Som Studiosus Theologiæ var han kaldet til Degn i Tranderup d. 14. Aug. 1809 og var da 32 Aar, saa det var jo en gammel Student.

Den 20. Aug. 1814 blev han Degn i Rise. Kort før var den nye Skolelov traadt i Kraft; men den kom foreløbig ikke til at gælde for Ærø; thi med den var jo ellers Degnene afskaffet. Først ved et kgl. Reskript af 21. April 1819 kom den ogsaa til at gælde for Ærø, og først efter Hammers Død kom den til at gælde i Rise.

Kun 45 Aar gl. døde Hammer den 17. Marts 1822 og efterlod sig Enke og tre Børn.

Hans Hustru var Inger Hansen fra Longelse Bondegaard paa Langeland, hvorfra hun efter Tidens Forhold har modtaget en større Arv, hvoraf 274 Rbd. paa dette Tidspunkt endnu ikke er udbetalt og som ved Skiftets Behandling betegnes som „uvis Fordring". Det er nemlig i de vanskelige Tider efter Statsbankerotten, og det faar Madam Hammer at føle saa godt som nogen, hvad ogsaa fremgaar af en Skrivelse fra Skolekommissionen, idet den siger: „at Enken er fattig, har tre uopfødte Børn, og at

Svendborg Amt 1930

Ejendommen, i denne Tid for ethvert Salg uheldige Tidspunkt, næppe vil indbringe 48 Rd., hvorved Boet rimeligvis maa blive insolvent, og den beklagelsesværdige Enke med hendes Børn maa drage nøgne bort", og saaledes gik det. Hammer havde en Obligationsgæld til Rise Kirke paa 168 Rbd. S. H. C. eller 268 Rbd. (10 Rbd. S. H. C. = 16 Rbd.), hvorfor Degnebygningerne er pantsat. Den 22. November var den gejstlige Skifteret forsamlet og bortauktionerede „Hammers Hus" for 76 Rbd. rede Sølv i Rigsbankpenge (48 Rbd. S. H. C.), efter at Auktionen forud var bekendtgjort i Øens Kirker. Kommunen var Køber. Resten, 192 Rbd., maa betales af Hammers Dødsbo.

Enken rejser nu tilbage til Fødegaarden paa Langeland, hvor hun lever i mange Aar.

Peter Magnus Hammer er den sidste Degn i Rise, og det tager lang Tid, før den nye Skoleordning bliver endelig bestemt, og først den 10. Februar 1827 træder den i Kraft. I disse fem Aar bestyrer Sognepræsten Wibe Degneembedets Økonomi, og i denne Tid faar Enken ingen Pension trods det, at Embedet giver Overskud hvert Aar; men den 7. April 1827 giver det kgl. danske Rentekammer Skolekommissionen Lov til at udbetale hende 50 Rbd. rede Sølv af Overskudet i Vacansen. Efter Sognets nye Skolevedtægt blev der tilkendt hende en aarlig Pension af godt 19 Rbd.

Rise Skole indtil 1822.

Hvornaar Skolen og Skolehuset i Rise er oprettet, har jeg ikke kunnet faa oplyst; men i en Skrivelse fra

Bønderne til Biskoppen fremhæver de, at „vi haver fra ældgamle Tider opbygget Skolehuset", og saavidt jeg kan skønne, er den af meget gammel Oprindelse. Dog har der ikke altid været en Skolemester. Indtil 1695 var det Organisten, som tillige var Tingskriver, der maatte overtage Skolemesterens Gerning, og Joakim Larsen tilføjer i sin Skolehistorie, at han ogsaa var Værtshusholder.

Efter disse Oplysninger kan vi forstaa, at Skolen ikke blev passet saa godt, hvad da ogsaa Hertug Christian af Glyksborg faar at vide. Han udsteder da et Mandat d. 1. Aug. 1695, som jeg her gengiver efter Huberts: Beskrivelse af Ærø. 1834.

»at da han han havde erfaret, at Organisten i Rise — som ogsaa var Thingskriver — ikke godt tillige kunde forestaae Skolen, forsømte den, og Forældrene derfor holdt Børnene hjemme, saa havde han sat Caspar Johansen til Skolemester og befalede nu, at hver Husfader skulde betale ham aarlig 20 sch. af hvert Barn fra det 7de Aar indtil det havde gaaet til Alters, 5 sch. hvert Quartal, ligemeget enten Børnene søgte Skole eller ikke. Til Brænde skulde hver Bolsmand (Gaardmand) give 4 sch. aarlig ved St. Johannis (St. Hans) og hver Kodbod 1 sch., enten de havde Børn eller ikke. De Forældre, som uden gyldig Grund holde deres Børn en hel Uge fra Skole, bøde $5^1/_2$ sch.

Dette Mandat blev ikke godt modtaget, og den 6. Novbr. s. Aar udstedte han et nyt, og nu bestemmes, at „hvert Bol i alt skal betale 24 sch. aarlig og hvert Kod 8 sch." Skolemesterens Løn blev derved 40 Rd.

Ernst Christensen var paa dette Tidspunkt Organist og Tingskriver i Rise, saa det maa være ham, der forsømte Skolen. Med Hensyn til Caspar Johansen, har Huberts vist gjort sig skyldig i en Fejltagelse; thi i den gejstlige Justitsprotokol i Aaret 1700 optræder Skolemesteren i Rise, *Caspar Jacobsen*, som Vidne i en Sag, og 12. Søndag efter Trinitatis 1699 faar han en Datter døbt. Mere ved jeg ikke

Svendborg Amt 1930

om ham, og den næste Skolemester er Søn af Organisten. Han hedder *Christian Ernst* og har været gift to Gange. Han har først været Skolemester i Leby i Bregninge Sogn, maaske ogsaa i selve Bregninge. I Bregninge Kirkebog findes følgende Oplysninger om ham:

I. Foraaret 1700 vies han i Bregninge Kirke til Maren Madsdatter af Skovby „af ham besovet". Hendes to Brødre og hans Fader Ernst Christensen, Orgelmester i Rise, er Forlovere.

2. Søndag efter Trinitatis samme Aar skal hans lille Datter døbes.

I Mellemtiden er han bleven Skolemester i Leby. Den første Gang han nævnes i Kirkebogen skrives Chr. Ernstsøn af Rise Sogn. Næste Gang Chr. Ernstsøn, Skolemester i Leby.

For 8. Marts 1702 staar der atter i Kirkebogen: skal Chr. Ernstsøn, Skolemester her i Byen (Bregninge eller Leby?), og Maren Madsdatter, hans Hustru, staa aabenbar Skrifte for deres kvalte Barns Skyld.

Hans Hustru begraves i Rise 1728, saa allerede paa dette Tidspunkt maa han være Skoleholder i Rise.

Anden Gang vies han i Rise Kirke d. 27. Jan. 1743 til Pigen Maren Hansdatter fra Søby. Allerede inden August næste Aar er han død; thi den 2. Aug. 1744 oplyser Rise Kirkebog, at afdøde Skoleholder Chr. Ernst og Maren Christiansen faar en Datter døbt.

Hidtil har alle Børnene i det nuværende Rise Sogn søgt Skolen i Kirkebyen. (Billedet paa Side 15) viser tydeligt, at Skolen laa lige i Nærheden af Kirke- og Degnebolig. Efter Degn Groths Opgø-

Svendborg Amt 1930

relse 1699 var der 327 „fattige smaa Børn" i Skole-distriktet. Jeg vil mene, at Antallet er sat noget højt; da han nævner dem alle ved Navn, maa det vel have sin Rigtighed.

Enten nu Grunden skal søges i stort Børneantal eller i lang Skolevej, saa bliver der dog oprettet en ny Skole i Sognet paa denne Tid i Dunkær.

Eftermanden ved Rise Skole,

Jens Jacobsen,

er Søn af Jacob Skrædder i Dunkær. Før han blev Skoleholder, har han muligvis haft Tjeneste som Skriver el. lign. paa Sognets daværende Herregaard Graasten, hvor hans Hustru har tjent som Pige. Hun hedder Catharine Margvarts og er fra Sønderborg. Deres Bryllup fejredes den 10. Oktober 1745. Som Forlovere er indskrevet Amtsforvalteren paa Graasten, Assessor Hanefeldt, og Skoleholderens Fader Jacob Skrædder, Dunkær. Den ældste Søn, der fødes Aaret efter, faar Navnet Johan Christopher, vel en Paaskønnelse til Amtsforvalteren, der bar de saamme Fornavne. Den næste Søn, der fødes 1748, faar Farfaderens Navn Jacob, og dermed er man inde i det regelmæssige. Ialt fik de syv Børn.

Jens Jacobsen dør d. 8. Maj 1763. Jens J. Philipsen, Stokkeby, bliver Enkens Kurator. Som Formynder for de to ældste Sønner Johan Christopher og Jacob beskikkes Bohlsmand i St. Rise Jørgen Hansen paa den Gaard, som nu ejes af H. A. Madsens Enke. Sandemand og Bohlsm. Chr. Albertsen, St. Rise, paa den Gaard, som nu ejes af P. Christensens Enke, Sandemand og Bohlsm. Johan Frederik Christensen, Lille Rise, Erik Rasmussen, Husm. og Møller i Dun-

Svendborg Amt 1930

kær, Anders Jacobsen, Kodbo i Dunkær, og Knud Jacobsen (Svarrer), Ærøskøbing, beskikkes som Formyndere for de øvrige Børn.

Af Ejendele nævnes:

2 Køer, 1 Faar og 3 Lam og 1 Gris.
I Kakkelovnsstuen:
1 Egekiste, 1 Kakkelovn, 1 Bord, 5 Stole og 6 Bøtter.
I den vestre Stue:
1 Ege Drage Kiste. Skab, Bord, 1 Stol, 2 Taburetter og 1 Bøtte.
I Køkkenet:
1 Kobber Keddel 2 ℔, 2 Messingkedler med Greb, 2 The Kedler, 1 Messing Dørslag, 2 Brød River, 1 Kobber Fyrfad og 2 Tin Lyse Stager.
I Spisekammeret:
2 Mælkekander, 1 Kværn, 1 Jern Pande, 1 Hørhegle og 1 Drøfte Trug.
I Bryggerset:
1 Ølletønde, 2 Balier og 1 Dege Trug.
Paa Loftet:
Stryge Jern og to Hylder til Stuen.
Gang Klæder:
1 sort Klædes Kjole, 1 hvidgraa do, 1 hværgarns do, 1 sort Klædes Vest og 1 Par sorte Klædes Kjorteler.
Senge Klæder:
1 rødstribet Olmerdugs Overdyne, 2 Lagen hertil 1 blaastribet Olmerd. Overdyne.
Skolelønnen resterer med 40 Mark.

Da hele Boet er gjort op, er der ikke store Sager til Deling mellem Enken og de syv Børn. Hun indsender Ansøgning til Kongen om at sidde i uskiftet Bo. Endnu den 17. Febr. 1767 er der ikke kommen nogen Afgørelse. I Novbr. s. Aar er Skifteretten atter samlet, og da bliver der skiftet, saa Ansøgningen maa ikke være bevilliget. Samme Dag bestemtes, „at Enkens ældste Søn Johan Christopher modtog Boets hele Beløb, hvorimod han skriftlig forpligter sig til, saa snart han erholdt Bestalling paa at være Skoleholder i Rise, vilde han betale:

Svendborg Amt 1930

I. Boens resterende Gæld.
II. forsørge og opholde sin Moder og Søskende med nødtørftig, under Holdning, saalænge han og de lever, sampt og overlade dem hos sig forsvarlig Husværelse. Skulde det imidlertid ske, at Johan Jensen skulde faa i Sinde i Fremtiden at gifte sig, og han derefter ved Døden afgaa, beholder hans Moder Boets normerede Beløb, naar Johan Jensens Arvepart er deraf fradraget.

Enken døde den 4. Decbr. 1776.

Johan Christopher Jensen

bliver altsaa Faderens Eftermand i Embedet. Da Faderen dør, er han kun sytten Aar, hvorfor Enken antager Niels Hansen i Dunkær til at passe Skolen, indtil Sønnen blev dygtig nok til at antage den, hvad altsaa efter Skiftet endnu ikke er sket i November 1767, og det gik heller ikke saa let at faa dette Arrangement bragt i Orden. Der var andre, som nok vilde være Skoleholder i Rise, saaledes Skoleholderen i Tranderup, Chr. Fred. Schrøder. Han blev afvist af baade Præst og Beboere. En anden, som ogsaa var Ansøger, var Skoleholderen i Dunkær, Rasmus Christensen. Han var Præstens Favorit, og hvis Bønderne ikke havde grebet forstyrrende ind, var han nok endt som Skoleholder i Rise; men da de erfarer Stillingen, søger de Biskoppens Hjælp og klager til ham over, at Præsten gaar Bønderne for nær i deres Rettigheder. Skrivelsen har baade Næb og Kløer; den er ikke til at tage Fejl af. Da den tillige giver mange Oplysninger om Forholdene i Tiden forud, skal det vigtigste gengives her:

»men Hr. Henriksen (Præsten) blev anderledes sindet og vilde have Skoleholderen i Dunkier Rasmus Christensen forfløttet fra Dunkier til Rise for Indkomstens Skyld og Enken jaget paa Døren med Børnene og videre: Imod denne Skoleholder til Dunkier ved Nafn Rasmus Christensen, som Sognepræsten Hr. Henriksen vil, er ey videre vel skikket eller qualificeret til at være

Svendborg Amt 1930

Skoleholder og hand kand ikke være os eller vore Børn til nogen sand Nytte. Hand er egensindig, Indbilsk, overilende, Capriciøs (lunefuld) og uforligelig og naar han bliver vred over noget, kand han ikke tæmme sit overilede Sind, men da skal Børnene i Skolen undgælde det.

Hosfølgende Attest in Copia, som af 2de kongelige Sand og Syns-Mænd, der haver forrettet Synet, in Originale egenhændigen underskreven, beviser tydelig, hvor u-kristelig bemeldte Rasmus Christensen i sin overilende Hidsighed haver pisket og tilredt et lidet umyndigt Barn paa 6 Aar gammel. Det er altsaa ganske umuligt og ubilligt, at vi skulle antage eller vorde bebyrdet med denne Mand til Skoleholder, som har saa mange slette Egenskaber og er af saa lumpent Gemyt, pur alene fordi hand har Præsten Hr. Henriksen til Patron og fordi han vil have ham befordret.

Disse Skole-Embeder ere her i Graasten Amt paa Erroe alle tider bortgifne af den verdslige Øvrighed og ere aldelis ingen kongelig Skole, som i Danmark. Vi ere slesvisk holstenske Undersaatter og ere de slesv. holst. Loue og Forordninger i alle Ting undergifne. Vi kgl. May. Undersaatter giver aarlig Skolemesteren sin Løn, levere ham Høe og Foer til sin Koe og Faar om Vinteren og græsser samme om Sommeren uden Betaling. Vi haver fra ældgamle Tider opbygget Skolehuset og naar derpaa behøves Reperatur sker det af vi Undersaatter og ikke af Kongens Kasse. Vi holder altsaa Skoleholderen med fri og forsvarlig Huus-Værelse og giver ham aarlig sin visse Løn og hvad hand videre tilkommer, enten vi har Børn eller ey. Enhver Bohlsmand giver foruden Foer og Høe i Penge Toe Mark lybsk aarlig til Skoleløn. Enhver Kaadner Tolv lybsk Skilling og enhver Inderste aatte lybske Skilling og om Sommeren græsser Bohlsmændene hands Koe og Faar.

Hvor kand det kaldes kgl. Skoler, naar vi have Bychet og aarlig vedligeholdt og aarlig lønne Skolemesteren, og hvorledes kand Præsten Hr. Henriksen uden Øfrighed og voris villie antage til Skolekaldet, hvem hand vil og synes for godt, enten hand duer noget dertil og er os tienlig eller ikke, da vi aarlig skal lønne ham og holde ham med fri Huus-Værelse.

I Høyfyrstelig Regerings Tider (altsaa før 1749) blev dermed alle tider saaledis forholdet, at Supplicanterne meldte sig med deris Ansøgninger ved Amtsstuen hos det nærværende Øfrighed. Der overlagde Øfrigheden med Sand- og Syns Mænd og andre af de ældste Mænd i dend Bye eller District, som Tjenesten var vacant, hvem af de søgende dertil best var skikket og bequem, og naar dette var udgjort Repeterte Øfrigheden til Landets (Øens) daværende Herskab, Hands Høyfyrstl. Drchl. til Gluchsburg derom og udbad Bestalling paa den saaledes udvalte og i Forslag bragte Person som og siden af Stedets nærværende Øfrighed paa Thinget for Almuen offentlig forkyndt og dernæst Skoleholderen overleveret, hvilket alt med Hr. Assessor Hanefeldt,

som i 42 Aar har været Amtsforvalter og Øfrighed, herfor anlagde Attest og andre Documenter mere, som ere paa Amtsstuen klarligen bevises. Da nu denne vacante Rise Skoleholdertjeneste her paa Errøe under det slesv.—holst. beliggende er ingen kgl. Skole, som i Dannemark, men alene af os opbygt. — —

Stochebye paa Errøe, Graasten Amt d. 30de Juli 1763.

Niels Christensen, Phillip Christensen,
Jens Andersen, Anders Hansen,
Peder Rasmussen Stage,
Peder Rasmussen, Jens Phillipsen,
Rasmus Rasmussen, Chr. Hansen, Jens Lauridsen,
Jørgen Hansen, Hans Henningsen.

Bønderne er fra baade Rise, Olde og Stokkeby. Skoledistriktets tre Byer.

Det omtalte Barn er Søn af Bohlsm. Thomas Rasmussen, Lille Rise, og de to Mænd, som har attesteret, at Skoleholderen i Dunkær har givet Barnet Straf, er Peder Simonsen og Johan Frederik Christensen, begge af Lille Rise.

Efter dette maa Sognepræsten gøre Rede for Biskoppen. Han oplyser da:

Med Hensyn til Antagelsen af Skoleholdere paa Ærrøe forholder det sig saaledes nu, at

Sognepræsten proponerer 2, om hand kand opspørge saamange.

Provsten examinerer.

Amtmanden confirmerer og gir bestalling,

Saaledis er det sket nu med Skolemestrene i Søby, Trunderup og Ommel.

Til Rise Skole havde jeg allerede for Amtmanden proponeret en 16 Aars Skolemester, nafnlig Rasmus Christensen, som her i Sognet hafde hafft en ringere Skole af Indkomster i 16 Aar; har og altid leveret de bedste Disciple til Confirmationen.

Rasmus Christensen gaf for to Aar siden et balstyrigt Barn som under Aftenbøn gjorde Tjeneste i Skolen 3 Smæk af et Ris paa det Sted, hvor Børn sædvanlig bliver straffede. Derover blev den Gang en gruelig Tummel. Faderen, som har underskrefen

Svendborg Amt 1930

Attesten, fik en Sandemand, som næsten er blind og en Synsmand, som er af hans Slægt til at attestere uden at nogen af vedkommende var tilstede, derpaa blev udspred paa Landet og Rygtet gik, at Barnet endog laa lig, og den Dag, det skulde begraves, — da gik Drengen i Mosen for hans Fader.

Rise, d. 14. Aug. 1763.

Aug. Henriksen.

At Johan Jensen blev Skoleholder, behøver han saaledes ikke at takke Præsten for, men derimod nok Sognets Mænd. Da han saa bliver gammel nok, andre Kvalifikationer krævedes vel ikke, har han overtaget Faderens Embede, og Niels Hansen fra Dunkær maa trække sig tilbage fra sin Skolevirksomhed.

Som før fortalt var Johan Jensen forlovet med Degn Bindesbølles Broderdatter fra Nyborg Cathrine Elisabeth Bindesbølle. Den 17. Febr. 1784 bliver de viet i Rise Kirke. Han er da 38 Aar, og hun er 31. Hans Farbroder Anders Jacobsen fra Dunkær og Organist Johan Ludvig Dauer er Forlovere. Som det fremgaar af Bindesbølles Skifte var det et godt Parti for Skoleholderen. Nu bliver han Svoger til Skoleholderen Bloch i Bregninge, der var Hustruens Halvbroder. En anden Halvbroder er Cateket Bloch i Nyborg. En Broder er Præst i Bringstrup paa Sjælland.

Ved Udskiftningen af Byjorden 1774 blev der tillagt Skoleholderen en Jordlod paa 2 Td. 4 Skp. 11 Sekstd. efter Hamborg Maal. Det bliver mellem 3—4 Td. Land efter dansk Maal, eller ca. 2 ha.

Johan Jensens Hustru døde d. 25. April 1796. Han døde d. 29. Maj samme Aar. I Skiftet oplyses, at han blev syg den 15. Maj og døde efter fjorten Dages Sygdom af den i Sognet herskende Epidemi. Huberts oplyser, at i Aarene 1795 og 1796 grasserede

Svendborg Amt 1930

Sprinkler (en Slags Tyfus) i Ærøskøbing, hvilken Sygdom i sidstnævnte Aar ogsaa bredte sig til Landsognene, særlig Rise Sogn.

Ved Skifteforretningen mødte Sognepræsten Peter Mossin, Claus Bloch, Skoleholder i Bregninge, og Bohlsmand og Kirkeværge Erik Petersen, Rise.

I Ægteskabet var tre Børn, to Drenge og en Pige.

Johan Jensen havde til Provsten udtalt sig om, at Børnene skulde arve lige. Loven bestemte jo ellers, at Drengene skulde arve dobbelt mod Piger; men under disse Forhold med Faderens Sygdom og Død, var der ikke noget skriftligt at holde sig til. Provsten forhandlede saa med de nærmeste Slægtninge derom. De godkendte det alle, undtagen Kateketen i Nyborg, og Pigen maatte derefter nøjes med halv Arvepart.

Angaaende nogle Gældsposter maatte der føres Vidner. Johan Jensen havde optegnet i Papirerne, at en Kodbo i Rise skyldte ham 400 Rd. Kodboen var nu død, og Enken paastod, at Gælden kun var 200 Rd. Et af Vidnerne er Skoleholderens Nabo, Bm. og Kirkeværge Erik Petersen, der fortæller i Retten:

> At sal. Johan Jensen en Eftermiddag, da han pløjede for ham, kom ud til ham paa Marken og imedens han hvilede med Hestene og blev af ham beværtet med Brød og Brændevin, fortalte han om sine gode Omstændigheder, og at Kodbo Chr. Christensens Enke sad dybt i det, hvis han forlangte sine Penge, kunde han bringe hendes Ejendom til Auction, idet hun skyldte ham 400 rd.

Enken slap med de 200 Rd.; men trods det efterlod han sig en Formue paa 2100 Rd. til Arv til Børnene. Efter Datidens Forhold en stor Sum, og ikke mindst for en Skoleholder.

Arven til Sønnerne skulde ind under et Overformynderi, og det blev Krigskassen i Rendsborg.

Svendborg Amt 1930

Christen Rasmussen

bliver den næste i Rækken af Skoleholdere i Rise. Han var Søn af den før omtalte Skolemester Rasmus Christensen i Dunkær. Han er født 1752 i Dunkær Skole. Han blev kaldet til Rise den 25. Juni 1796. Han kom fra Ommel i Marstal Sogn, hvor han havde været Skoleholder i tyve Aar. Han er gift med Skoleholder Hans Pedersen Bladts Datter i Ommel. Efter hendes Død gifter han sig igen. Den gejstlige Skifteret modtog den 25. Juni 1812 en Skrivelse fra ham, hvori han meddeler, at han agter at indlade sig i nyt Ægteskab. Han er da 61 Aar. En Søn, som er død, har efterladt sig Enke og to Sønner. Chr. Rasmussen tilbyder nu, at han vil give 10 Rd. klingende Mønt til hvert af Børnene, da det er alt, hvad han i Følge sine Kaar kan taale at udrede. Den 13. August vies han til afdøde Husmand Chr. Hansens Enke i Lille Rise. De vies hjemme i hans Hus uden foregaaende Lysning, hvortil han erhvervede kgl. Bevilling af 18. Maj s. Aar.

Som Degnen maa han ogsaa ved Nytaarstid 1807 indsende en Fortegnelse over sine Indtægter, der fordeler sig saaledes:

I Skoledistriktet er 49½ Gaard a 52 sk.	33 rd.	0 sk.
» — » 21 Kaadboer a 12 sk.	5 —	12 —
» — » 57 Husmænd a 8 sk.	9 —	24 —
» — » 3 Smede a 16 sk.	1 —	0 —
Allernaadigst tillagt af Rise Kirke	6 —	0 —
For de fattige Børns Undervisning	2 —	0 —
Til Ildebrændsel til Skolestuen	10 —	0 —
Summa...	66 Rd.	36 sk.

Ved Landfordelingen:

1 Td. 4 Skp. $^{7}/_{16}$ Del Boniteret Grund (Areal: 2 Tdr. 4 Skp. $^{11}/_{16}$) efter Jordebogen.

I Stedet for at Bønderne skulde græsse Skolemesteren 1 Ko og 2 Faar og Foder til samme leveres af enhver hel Gaard 4 l. ℔

Svendborg Amt 1930

(Lispund) dansk Vægt. Høe leveres alene af St. Rise, hvori er 20½ Bohlsmænd, ungefähr hver 1 l ℔. Alle Gaarde, Kaadboer og Husmænd, som har Køer, levere om Midsommer et Maal nymalket Mælk til Ost.

At foranførte er sandfærdig bevidnes herved.
St. Riise Skole, d. 3. Jan. 1807.

Christian Rasmussen.

I Sammenligning med Degn Schøtz samtidige Regnskab er Rasmussens Indtægt meget lille.

Omtrent samtidig med at han havde holdt Bryllup anden Gang, og efter 17 Aars Skoleholderivirksomhed i Rise blev han forflyttet til Dunkær.

Den nye Lærer, der nu kom til Rise, var

Johan Jørgensen Weber,

der en kort Tid havde været Lærer i Dunkær, hvor han blev kaldet d. 21. Novbr. 1812. Foruden at være Lærer var han ogsaa Organist. Embedet som saadan var selvstændigt, men Jorden, der var tillagt Organistembedet, laa lige ved Skole- og Degnejord i Rise. Dette følte Weber som en stor Ulempe, og han gaar saa til Skoleholderen i Rise, Chr. Rasmussen, og foreslaar ham, at de bytter Lærerembede, saaledes at Rasmussen skal til Dunkær og Weber til Rise, saavidt jeg kan forstaa, skal Weber til Gengæld give Rasmussen en aarlig Godtgørelse derfor paa 16 Rd., 12 Skp. Rug og 10 Skp. Byg eller ogsaa det er at betragte som en Udligning af Indtægterne ved disse to Skoler. Rasmussen gaar ind paa Forslaget, og allerede den 19. Decbr. 1812 indsender de til Skolemyndighederne Ansøgning derom.

Det er Weber, der skriver Ansøgningen, og han henviser til de uheldige Forhold med den store Afstand til hans Organistjord og Ulemperne derved, og

Svendborg Amt 1930

hvilken Fordel det vilde være, hvis han kom til Rise, og han saa fik al sin Embedsjord, baade til Skole- og Organistembedet samlet og undgik den store Afstand. Ligeledes, skriver han, vilde det ikke afbryde Skoleundervisningen saa meget, naar han boede i Rise, hvor Kirken er, om han paa en Søgnedag, skulde blive kaldt til Kirken som Organist. Desuden gør han opmærksom paa, at Rasmussen, der endnu paa dette Tidspunkt er Enkemand og ene, vel nok kan hjælpe sig med de indskrænkede Boligforhold i Dunkær, hvorimod de for Weber „med Familie ej kunde være tilstrækkeligt uden med Nægtelse af det, til Livets Vel, fornødne Bekqvemmelighed." Weber fører endnu en Grund i Marken til Fordel for Embedsbytningen. Antallet af Børn i Dunkær Skole er mindre end i Rise, hvorfor det vil være mest hensigtsmæssigt, at den ældre Lærer Rasmussen faar dette Embede, da det vil være lettere for ham.

Ansøgningen anbefales af Sognepræsten og Provsten straks, men først efter omtrent to Aars Forløb foreligger den officielle Godkendelse deraf.

Paa hvilket Tidspunkt Bytningen er sket, meddeles der intet om, men i alle Tilfælde er den med de lokale Myndigheders Billigelse sket straks efter, at Ansøgningen er indsendt og allersenest den 13. August 1813, Rasmussens Bryllupsdag, da den blev fejret i Dunkær Skole.

J. J. Weber var Seminarist fra Skaarup 1808 og saaledes en af de første Lærere, der udgik fra dette Seminarium. Hans Eksamenskarakter var „Meget godt med Udmærkelse."

I en Elevprotokol fra Seminariet gives der følgende Oplysning om ham:

Svendborg Amt 1930

Johan Væver.

Johan Jørgensen er født den 6. Mai 1788 i Brudager By og Sogn. Hans Fader er Husmand og Væver Jørgen Rasmussen sammesteds. Han har søgt en Slags Skole, der blev holden af Claus Birckum i et Aar, men fra sit 7. Aar mødte han ikke længe i Skolen, men maatte (ud) som Tjenestedreng, passede Kreaturer o. s. v. I Aaret 1803 og Vinteren forud søgte han Gudme Skole, hvor han af Lærer sl. Kjelstrup blev undervist i Religion, Regning og Skrivning. Han blev konfirmeret i Gudme Kirke 1803.

Han medbragte (til Seminariet) temmelig gode Kundskaber. Han var vel grundet i Religion efter Lærebogen, regnede de 4 Specier og Reguladetri temmelig godt, men skrev maadelig.

Af Kammerraad v. Heinen nyde han 10 Rdl. i aarlig Understøttelse.

Havde han haft en maadelig Skrift, da han kom paa Seminariet, er der sket en stor Forandring med den senere, idet han som Lærer havde en sjælden fin Skrift.

I nogle Aar var Weber Kordegn og Andenlærer i Assens, hvorefter han kom til Dunkær og Rise.

Han var gift med Ane Kirstine, født Subelef, med hvem han fejrede Guldbryllup.

Før han kom paa Seminariet, har han sikkert lært Væveriet hos Faderen og derved forskaffet sig et Tilnavn, som han stadig siden brugte med en mindre Forandring.

Mens han var i Rise optog han atter denne Virksomhed, dog vistnok ikke personlig; men i mange Aar havde han til Stadighed to Svende paa sin Væverstue. Da har han vel forøget sine Indtægter en Del, og han blev da ogsaa med Aarene en holden Mand. Ogsaa ad anden Vej søgte han at skaffe sig større Indkomster. Det var jo endnu i de Tider, da Banker og Sparekasser var ukendte paa Ærø. Han skaffede sig Driftskapital, vistnok paa en sydfynsk Herregaard, og laante Penge ud mod Provision.

Svendborg Amt 1930

Han naaede at blive Jubellærer, og i den lange Aarrække, han var i Rise, skete forskellige og store Forandringer med Hensyn til Skolevæsenet.

Degneembedet blev jo ophævet ved Hammers Død 1822, og det blev nu til Dels overtaget af Weber. Senere oprettedes en ny Skole i Distriktet.

Disse forskellige Forhold fortælles der om senere. Først skal der gives en samlet Oversigt over

Organistembedet

ved Rise Kirke, da det baade før og senere er forbunden med Lærervirksomheden. Som omtalt forblev Tingskriver og Organistembedet samlet i 1695, da der blev ansat en Skoleholder. Senere var Organistembedet et selvstændigt Embede for atter i 1804 at knyttes til et Lærerembede.

Hvornaar det er oprettet, ved jeg ikke, men det har været der, saalænge Kirken har haft et Orgel. Hubertz fortæller, at Hertug Christian skænkede et Orgel til Kirken 1690; men jeg har Bevis for, at der ogsaa før den Tid har været et Orgel i Rise Kirke. I Følge en Skrivelse fra d. 20. Septbr. 1677, der findes i Bispearkivet i Odense, var der ogsaa et Orgel paa denne Tid. Der ønskes da en ny Klokke til Kirken, „da Fyrsten altid kommer med sit Følge i denne Kirke." Til at begrunde dette Ønske, henvises til, hvad Fyrsten selv har ofret paa Kirkens Prydelse og Forbedring,

> „idet han naadigst har forærit til denne Kirche Een med kaastelige Perler og Diamanter besat Messehagel. Desligest et Orgelværk, som de selff vedligeholde".

I samme Skrivelse fortælles, at „der udi gamle

Svendborg Amt 1930

Dage har været trende skiønne Klocher, hvoraf en skal være kommen til Lund i Skaane, som icke alene med Glæde bleff hørt af os, men ogsaa paa Langeland og andre Steder."

Naar Hertugen havde foræret et Orgel til Kirken lyder det ikke saa helt urimeligt, at han ogsaa vilde bestemme, hvem der skulde være Organist, og allermindst naar vi husker paa, at disse mange forskellige Hertuger altid søgte at finde en Udvej til at skaffe sig Indflydelse ogsaa der, hvor de absolut ikke havde noget at gøre. Kirken var et saadant Sted. Her raadede Gejstligheden med Biskoppen i Spidsen. Da Hertugen derfor 1691 ansatte en Organist ved Kirken, overskred han sin Ret. Det tilkom Biskoppen at tage Bestemmelse derom, og Organisterne fik Kollats ligesom Degne og Præster.

Den Organist, Hertugen saaledes havde ansat, hed *Elias Wernisky*. Da han meldte sig i Rise med Hertugens Ansættelsesbrev, gik der straks Bud derom til Biskop Kingo, som igen gav Provsten Ordre til at afhøre Wernisky. Som Vidner var Degnene i Rise og Tranderup tilkaldt. Der blev stillet ham følgende Spørgsmaal: I. Af hvem han var kaldet til at betjene Orgelværket i Hs. Maj.s Kirke i Rise. II. At han straks skulde fremvise sit Kaldsbrev i Original, III. og at han intet havde at befatte sig med dem. Rise Orgelværk indtil videre iflg. kgl. Anordning.

Elias Warnisky svarede, at det var Hertugen, der havde kaldet ham; men han vilde ikke fremvise Kaldsbrevet, før han havde Hertugens Tilladelse dertil. Han lovede at holde sig fra Orgelværket, og han blev heller ikke siden Organist i Rise.

Ernst Christensen er den første Organist, jeg ellers

Svendborg Amt 1930

har Kendskab til. Han var der 1694 og langt frem i Tiden. Endnu i Sommeren 1744 mødte han i Retten paa Tinghuset i Rise som Tingskriver, men mindst en halv Snes Aar før, har han givet Afkald paa Organisttjenesten.

Den Mand, der blev hans Afløser ved Orgelværket var

Johan Gottlob,

der senere ogsaa brugte Navnet Kirstan. Hvornaar han blev Organist, kan jeg ikke paavise bestemt, men i 1733 var han der, da Organisten, Monsi: Gottlob den 13. Juni dette Aar faar en Datter døbt. I Oktober 1735 var Monsøren Tinghører paa Tinghuset. Den 26. Septbr. 1735 tillægger Hertugen ham til Brug en halv Gaard i Rise Bymark ved Markskellet til Dunkær. Bønderne skal udpege Jorden til ham, men det er de ikke saa villige til, hvorfor han maa paakalde Rettens Hjælp. Det er dog først i 1740, at han griber til denne Urvej. Bønderne havde nok undskyldt sig med, at de ikke vidste, hvor Skellet var, og naar de ikke vidste det, kunde de selvfølgelig heller ikke udpege Jord derved. I Følge Lovens Ord forlanger han nu af Retten, at den skal udnævne fire sande Mænd af Rise og Dunkær til at bestemme Skellet mellem Bymarkerne. Dette, at bestemme Skel mellem Bymarkerne, hørte med til Sandemændenes Bestillinger. Ved Retten paa Tinghuset i Rise den 18. Oktober 1740 er disse otte sande Mænd foruden en Del Bymænd saa mødt. De svarer nu, at de har nok gjort Udveje, men ikke til et halvt Bohl, og Skellet var ikke at se. Jorden, der omtales, er „Straa Kield og Saris Tofte". Det første Navn er velkendt endnu. Det sidste har jeg ikke noget Kend-

Svendborg Amt 1930

skab til. Da de ikke har forrettet deres Ærinde bedre, faar de Paaskud om snarest at fastsætte dette Skel og at møde næste Tingdag den 2. Novbr. En af Sandemændene udtaler da angaaende Skellet, at han har hørt af sine Forfædre,

»at der findes en reen mellem Hans Lauritsen den ældre af Rise og Laurits Albertsen i Dunkier ders Agre, som ligger i Straa Kield og er en grøn bred reen, hvilken af Forfædrene har været holdt for Skiel i Straa Kield og andet Skiel har han ey hørt om.«

Da de fire Sandemænd er afhørt, faar de og Resten Besked om, at de atter skal møde næste Tingdag, og da skal Forholdene være endnu bedre undersøgt.

De møder saa næste Tingdag d. 8. Novbr. igen. Hans Petersen Koch udtaler sig, som der er udtalt paa Tingdagen før, og henviser til, at han har været Vogter (Byhyrde) for Rise Mænd et Aar. Peder Hansen, Sandemand i Rise, der var Organistens nærmeste Nabo, fremsagde,

»at for omtrent 21 Aar siden, da Phillip Ernst og Jens Nielsen søgte at faa det halve Bohl, som under denne Sag er handlet (forhandlet) om, da hørte han sige, at den ommeldte grønne brede Rene udi Straa Kield imellem Hans Lauritsen og Laurits Albertsens Agre skulde være Skiel, videre vidste han ikke deraf, men dette vilde han ved Ed bekræfte, naar det forlanges.«

Nærmere Oplysning giver den gamle Tingbog ikke, og vi faar saa tro, at Organisten omsider har faaet sin Jord anvist. Vi skal tilføje en lille Oplysning, som bestyrker os i denne Antagelse. Paa Rise Bys Udskiftningskort fra 1774 findes i det saakaldte Straa Kield et Jordstykke angivet som „Tingskrivergrund". Naar man nu ved, hvorledes Organist- og Tingskriverembedet var forbundne, er det ikke vanskeligt at forstaa, at den Jord, der var tillagt Orga-

Svendborg Amt 1930

nisten, kunde faa denne Betegnelse. I 1774 fik Husmændene hver en Part af den.

Organisten havde ikke Krav paa Embedsbolig, hvad han altsaa maatte skaffe sig for egen Regning. Paa Billedet foran ses, at Organisten boede i Tinghuset, saa maaske Tingskriveren har Embedsbolig her.

I Sommeren 1744 overtager Gottlob Tingskriverbestillingen efter Ernst Christensen og møder første Gang i Retten den 16. Juni og skriver sig da Johan Gottlob Kirstan.

I 1757 skriver han til Biskoppen og ønsker, „at maatte beskikkes en Adjunctus, som foreløbig skal overtage Organisttjenesten, men derefter succedere." Den 29. Oktober samme Aar giver Biskoppen Collats til »en Musikant Svend af Assens her i Fyn« Johan Ludvig Dauer, som Organist til Rise Kirke.

Mons. Organist Gottlob (Kirkebogen bruger kun dette Navn) dør d. 22. April 1763. Fire Dage efter dør hans Hustru.

Johan Ludvig Dauer

overtager nu Organistembedet, men ikke Tingskriverembedet. Efter denne Tid er disse Embeder for stedse adskilte, og Organistembedet er et selvstændigt Embede indtil 1804.

Fra 1763 foreligger der en Forespørgsel fra Sognepræsten i Rise om, hvorledes han skal forholde sig med Hensyn til Gottlobs Datter, som nu efter Forældrenes Død har Bopæl i Ærøskøbing, men som til Stadighed er i Degnehuset for at hjælpe Degnekonen i hendes Svagheds Tilstand. Nu skal hun have Bryllup og vil helst have det i Rise. Hendes Kæreste skal have Gottlobs Embede. Hun faar

Svendborg Amt 1930

ikke Bryllup i Rise. Om hendes Kæreste er Johan L. Dauer eller muligvis Tingskriveren, siges der ikke noget bestemt om.

Dauer har været gift to Gange. Første Gang er det med Organist Gottlobs Datter, Anna Beate. Hun dør den 5. Septbr. 1761. De har da en lille toaarig Søn August Henrik. Muligvis har han ogsaa anden Gang været gift med en Datter af Gottlob.

En Søn, *Peter Clausen Dauer*, faar Collats som adjungerende og succederende Organist d. 8. Jan. 1785. Foreløbig skal hans Løn være som Faderen bestemmer. Efter Faderens Død skal han have Embedets Løn og svare Moderen en aarlig Pension paa ti slette Daler eller 6 Rd. 4 Mark dansk.

Ved Jordudskiftningen blev der tillagt Organistembedet en Jordlod ved Siden af Skole- og Degnejord paa 4 Td. 1 Skp. $^{14}/_{16}$ boniteret Land; Arealet efter Datidens Maal 7 Td. $^{3}/_{16}$. Efter gl. dansk Maal vil det være godt 9 Tdr. Land eller ca. 5 ha.

Dauer var tillige „Stads- og Land-Mucicant".

Da han dør 1796 lever Moderen endnu. Som Organist antages Seminarist *Asmus Diderich Creutz*. Han er omtrent 30 Aar og er dim. fra Tønder.

Han kaldes ligesom sin Formand med Forpligtelse til at yde dennes Moder en aarlig Pension paa 10 slette Daler.

Hun dør 73 Aar gl. d. 5. Oktbr. 1812 og overlevede ogsaa Creutz.

I Aaret 1804 blev Creutz tillige Skoleholder i Dunkær og fra denne Tid ophører Organistembedet med at være selvstændigt.

Da han overtager Embedet i Dunkær, er Jordlodden vistnok blevet formindsket, idet han i to Ind-

Svendborg Amt 1930

beretninger fra 1807 og 1812 opgiver denne til at være 1 Td. 2 Skp. boniteret Land. Desuden har han nu 61 Rd. S. H. C. af Kirken, af hver Gaardmand 2 Skp. Byg og af hver Kaadbo 1 Skp., ialt 26 Tdr. Byg. Endvidere er der tillagt Embedet et Maal Mælk af hver Ko i Sognet.

I Aarene 1763—1804 var Organistembedet altsaa et selvstændigt Embede, men i mere end et Aarhundrede har det været adskilt fra al Skolevirksomhed for nu atter at forenes.

Rise Skole efter 1822.

Da Weber kom til Rise overtog han baade Organist- og Skoleholderembedet, og da Degn Hammer dør 1822 vikarierer han som Degn foreløbig, indtil der bliver truffet en endelig Ordning med Hensyn til Sognets Skolevæsen.

Fra denne Vikartid har vi en Regning fra Weber. Den viser, at de, der bragte Mælken til Degnens Ost, blev beværtet med Brændevin og Tvebakker.

Regning:

Paa Udgivterne ved Modtagelsen af Mælk til Ost paa Degneembedets Vegne i Rise Sogn:

Drengen, der tilsagde Beboerne i hele Sognet		2	sk. S. H. C.
Tvebakker a 12 sk pr. 100 =	1 Rd.	10½	sk. —
3 Kander Brændevin a 8 sk. pr. Kande		24	sk. -
3 Koner, som gjorde Osten hver 6 sk. er		18	sk. —
Ialt. .	2 Rd.	6½	sk. S. H. C.

Rise Skole, d. 12. Juli 1823.

Weber.

Svendborg Amt 1930

Forannævnte 2 Rd. 6½ sk. S. H. C. ere mig, som den, der besørgede forannævnte Mælks Modtagelse, betalte af Hrr. Provst Wibe, hvorfor herved gives Attest.

Rise, d. 1. August 1823.

Weber.

Efter Skoleloven af 1814, der traadte i Kraft paa Ærø den 21. April 1819, skulde der vælges en Skolekommission i hvert Sogn. Præsten skulde være Formand.

I Rise forlanger den straks efter Hammers Død en Fortegnelse over de skolepligtige Børns Antal fra hver By i Distriktet. Der er 70 Børn i Rise, 41 i Olde og 71 i Stokkeby, ialt 182 skolepligtige Børn. Samtidig afleveres en Fortegnelse over den Løn, som blev betalt fra hver By. Bohlsmændene betalte 2 Mark, Kaadboerne 12 Skilling og Husmændene 8 Sk. Fra Rise blev det 62 Mr., fra Olde 39 Mr. og fra Stokkeby 60 Mr. 12 Sk., ialt 161 Mr. 12 Sk. Af Kirkens Midler betaltes Brændsel baade til Skolen og til Læreren, og desuden betaltes 6 Mr. for de fattige Børns Undervisning. Skolelønnen var ialt 215 Mr. 12 Sk. S. H. C. eller 71 Rbd. 2 Mr. 12 Sk. S. H. C. Dertil kom endnu Embedsjorden, Mælk, Halm og Hø.

Organistlønnen er ikke forandret siden 1812. Den er større end Skolelønnen; men der maa afgives 10 Rd. S. H. C. og 6 Tdr. Byg til Læreren i Dunkær af Organistlønnen.

Skolekommission og Lærer var klar over, at det var for mange Børn for en Lærer, og der tænkes paa at samle Børnene fra Olde, Torup og Vesterballe (Bydel i Dunkær), ialt 77 Børn til en ny Lærer og ny Skole, og Sognepræsten, Hr. Wibe, henviser til,

Svendborg Amt 1930

at Kirkeladen passende kan indrettes. To Murermestre ser paa Laden og udarbejder Forslag til dens Omdannelse. Omkostningerne bliver for store, og Planen opgives, hvorefter Weber straks tilbyder at bygge en Skolestue og holde en Hjælpelærer mod at faa det ledige Degnekalds Embedsjord, Bolig og Indtægter indtil videre. Dette velmente Tilbud bliver ikke modtaget. Skolekommissionen ønsker stadig en ny Skole, og efter Opfordring udarbejder en Murermester P. Hansen, Vraa, en Tegning til en ny Skole i Rise. Planen bliver indsendt til det kgl. Rentekammer, der langt om længe svarer, at Omkostningerne bliver for betydelige; men dermed er Planen om en ny Skole ikke opgivet, kun foreløbig stillet i Ro. Der tænkes nu paa, at der muligvis kan købes et Hus i Rise og indrette det til en ny Skole, saaledes at Skolerne bliver uafhængige af hinanden og med hver sit Skoledistrikt. Da der ikke kan faas et passende Hus, foreslaar Skolekommissionen atter at bygge; denne Gang paa Skolejorden og oprette et nyt Distrikt for Olde og Stokkeby, og tilføjer, at nu maa der gøres noget, da der er over 200 Børn i Skolen. Skoledirektionen bifalder, at Omkostningerne betales af Ærø Kirkekasse. Hvor fortvivlede Forholdene er, forstaar man bedst, naar vi hører:

»at Rise Skole kan med stor Nød rumme 64 Børn ad Gangen. Skolestuen er ialt 84 Qvadratalen, hvoraf 6 fragaar til Lærerens Bord og Stol samt til Kakkelovnen. Det Antal, Skolen med ordentlig Plads til hvert Barn kan rumme, er 52 Børn«.

Den 10. Juli 1824 svarer det kgl. Rentekammer, „om det ikke kan undgaas at bygge, naar den indbyrdes Undervisning indføres." Denne Form for Undervisning, der har Kongens særlige Bevaagenhed, og som Følge deraf fik stor Udbredelse i disse Aar,

Svendborg Amt 1930

blev nu den Redningsplanke, hvortil Myndighederne støttede sig. Skolekommissionen fastholder sit Forslag, da den er ubekendt med denne Undervisningsmaade. Skoledirektionen maa derimod se med mere Sympati derpaa, idet den straks hjælper Weber til at faa et Kursus paa Normalskolen for den indbyrdes Undervisning i København, hvorfra han hjembragte følgende Bevis:

Hr. J. J. Weber, Skolelærer i Rise paa Ærø, har daglig fra d. 28. i forr. til 6. ds. Incl. besøgt Normalskolen for den indbyrdes Undervisning og der erhvervet sig en saadan Kundskab om den indbyrdes Undervisnings Udførelse i Almindelighed, som om Dagsjournalens Indretning i Særdeleshed, at han uden Vanskelighed kan anvende denne Methode paa de Lærergjenstande, hvortil den er bestemt, hvilket, saavelsom at han har gjort sig bekjendt med Haandarbejdsskolen efter indbyrdes Undervisning, herved bevidnes.

Kjøbenhavn, d. 6. Aug. 1824.

J. Abrahamsen.

Efter dette Ophold var Weber meget optaget heraf. Straks efter Hjemkomsten takker han Skoledirektionen for Understøttelsen dertil og siger, at Skolen „har faaet en fuldkommen Indretning i en Methode, som saa fortrinlig egner sig til Anvendelse her paa Ærø og særlig i Rise. — Hvad der især for mig som noget nyt var interessant, var den Maade at lære Børnene Sang med et Instrument med een eneste Streng paa; jeg fandt Maaden simpel, beqwem og et Forsøg værdigt.

Mit inderligste Ønske er, at den indbyrdes Undervisning, saasnart Omstændighederne tillade, maa indføres i Rise Skole i sin fulde Udstrækning, og at jeg ved nøjere Kundskab om muligt ved hell Dags Undervisning bliver tilstrækkelig Nyttig for den Ungdom, hvis Lærer jeg er uden at nye Skoler behøves, uden (kun) at Skolestuen udvides til 6 Fag."

Svendborg Amt 1930

Straks efter gaar Weber i Gang med at udarbejde et Udkast til en Plan for hele Sognets Skolevæsen, som han indsender til Skolekommission og Skoledirektion den 22. September; men dette bliver meget unaadigt optaget af Skolekommissionen, der den 18. Decbr. afsender den med følgende Paategning:

»At Commissionen i det samme Øjeblik den modtog den Høje Direktions Befaling om at afgive Forslag til Skolevæsenets fremtidige Indretning i Rise Sogn modtoge en fuldfærdig Plan til Gennemlæsning, Paategning og Indsendelse vilde fra en anden end Hr. Seminarist og Skolelærer Webers Haand have sat os i megen Forundring. Lettelig maa bemeldte Hr. Weber kunde indsee, at vi ikke kunde indsende dette efter hans Anmodning, uden at drive Spøg med den høje Direktion og gandske compromitere os selv. Det første vovede vi ikke, og til det sidste havde vi just ikke noget Kald; derimod have vi, ved vor til sit Sted rigtig fremsendte Plan afbenyttet Hr. Webers Udkast og derved fulgt den vise Regel: »Prøve alt — beholde det Gode«.«

I Mellemtiden havde Kommissionen selv udarbejdet og indsendt en Plan, der minder meget om Webers. Blandt andet er der Enighed om, at Skolelæreren i Dunkær, Chr. Rasmussen, der søgte sin Afsked, skulde anvises Bolig i Rise Skolehus, og at Weber skulde bo i Degneboligen. Efter Forslag i begge Planer skal Weber have al Embedsjorden, forudsat at det forøgede Avlsbrug ikke vorder til Hindring for Skoleundervisningen, tilføjer Kommissionen, og mod, at han betaler de derpaa hvilende kgl. Skatter.

Skolekommissionens Plan godkendes i det væsentlige af d. kgl. d. Kancelli d. 10. Febr. 1827. Rasmussens Afsked godkendes, men han faar ikke anvist Bolig i Rise; den indbyrdes Undervisning indføres. Skolelæreren i Rise er Organist, og den Lærer, der skal ansættes i Dunkær, skal være Kirkesanger. Degneboligen bliver anvist Weber til Bolig, og i Skole-

Svendborg Amt 1930

huset skal være Stald og Lade foruden Skolestue, og desuden skal Weber paa egen Bekostning indrette 2—3 Fag til Bolig for en eventuel Enke, hvilken Lejlighed da stedse forbeholdes en Skolelærerenke.

Fra Degn Hammers Død i Marts 1822 og indtil nu har Præsten bestyret Degneembedet økonomisk, og i disse fem Aar sammensparet en efter Forholdene betydelig Kapital. 50 Rbd. foreslaas udbetalt til Hammers Enke, 63 Rbd. gaar til Skolekassen og Resten 300 Rbd. udlaanes.

Ved Plakat af 25. Juni 1828 skal Gymnastik indføres ved alle Skoler. I Rise kniber det med at faa begyndt. Den første Undskyldning gaar ud paa, at der er ingen Plads, „idet Gadejorden i Byen er bebygget og afhændet til ulykkelige og husvilde Familier". Der lejes saa et Stykke Jord, som Rise og Dunkær Skoler i Fællesskab skal benytte til Gymnastikplads. Den er beliggende midt imellem Skolerne og tilhører Halvbohlsmand Rasmus Olsen i Dunkær. Foruden Apparater gaar det ikke, men den Udgift skal helst undgaas, og følgende Skrivelse indsendes til Skoledirektionen:

»Uagtet Skolekommissionen ikke bør omtvivle Skolelærer Webers Indsigt og Duelighed i Øvelserne, hvilken han efter eget Opgivende for mange, mange Aar siden har kjendt og udført, saa kan den dog ikke andet end meget drage det i Tvivl, om hans førlighed og Legems Constitution vil kunne tillade ham at udføre disse Øvelser i det store. Med Hensyn hertil og for ikke at spænde den saare fattige Commune for med unyttelig Bekostning, ansee Commissionen det for Pligt at indstille, om ikke disse Øvelser bør prøves i det smaa og for det første blot anskaffe de for tredie Graduation bestemte Apparater.«

Weber huskes endnu af ældre Folk i Sognet, og de fortæller, at han vejede 14 Lispund. Efter det forstaar man, at Skolekommissionen paa Grund af „hans Førlighed og Legems Constitution" kunde tvivle paa,

Svendborg Amt 1930

om han kunde undervise i Gymnastik. Maaske den ogsaa var glad for at have en god Grund, saa at den kunde fritages for at anskaffe de dyrere Apparater. En Opgørelse over Skolens Inventar nogle Aar senere viser, at der kun findes Apparater for tredie Graduation, saa Ansøgningen maa være bevilliget. 1835 anskaffes 50 Trægeværer til Brug ved Gymnastikundervisningen.

Officielt blev den indbyrdes Undervisning indført ved Rise Skole iflg. Skoleplanen af 10. Febr. 1827. Allerede før havde denne Undervisningsmetode været brugt ved Skolen. Lærer Wille fra Normalskolen i København var i 1829 i Rise Skole, hvor han satte denne Metode rigtig i Gang, og hvor Øens Lærere derefter kunde henvende sig og lære den at kende, og fra den Tid nævntes Rise Skole som en Mønsterskole for Ærø. Siden var den indbyrdes Undervisning sat i Højsædet der og vedblev at være det, saalænge Weber underviste. Fra 1835 haves følgende Fortegnelse over Undervisningsgenstande til Brug ved denne Undervisning:

»1 fuldstændig Sæt Læse-, Skrive-, Regne- og Geografitabeller. Skrive- og Regnetabellerne er gamle og næsten ubrugbare, undtagne Eksamenstabellerne i Regneskolen. De gamle Læsetabeller aldeles opslidte. 6 Stk. overkomplette Læsetabeller. 28 Pegestokke. 1 Hjælperskildt. 30 Bihjælpersk. 2 Sæt Regnebøger NB. opslidte. 4 Geografier, 1 Lærebog i Gymnastik. Redskaber til Gymnastikkens 3die Graduation og 50 Jerngriffelskafter.«

Jo, Weber hængte godt i, men det gjaldt ogsaa for Lærerne om at faa denne Arbejdsmaade godt indøvet, thi i 1828 blev det meddelt disse, at hvis en *Naadesbevisning* skal tildeles en Lærer, skal der oplyses særskilt om den indbyrdes Undervisnings Stilling ved hans Skole.

Weber udnævntes til Dannebrogsmand 1844; men

Svendborg Amt 1930

af hvilken Grund han har gjort sig fortjent hertil, er mig ubekendt.

Den slesvigske Stænderforsamling havde foreslaaet, at der blev indført Undervisning i Tysk i Skoler med dansk Sprog i Nordslesvig. Undervisningen var frivillig for Børnene. Da Ærø regnedes med hertil, blev det indført her fra 7. April 1843. I Rise var der kun nogle faa Drenge, der modtog denne Undervisning. Efter Treaarskrigens Slutning blev denne Bestemmelse dog atter ophævet den 4. Jan. 1851 af Madvig.

Børneantallet steg stadig ved Skolen, og midt i Fyrrerne var der 250. Selv med den indbyrdes Undervisning blev det dog for meget for en Lærer. Naar Biskop Jørgen Hansen paa Als klager over, at Regningen ved flere Skoler paa Ærø og deriblandt vel ogsaa Rise stod sløjt, saa tror jeg, at man skal søge Aarsagen i det store Børneantal.

Nu dukker atter den gamle Plan op, at Skoledistriktet skal deles, og der bliver da oprettet et nyt Skoledistrikt for Olde og Stokkeby med 150 Børn. 1847 bygges en ny Skole paa den gamle Degnejord, og den danner Grundstammen i den Skole, der endnu ligger ved Landevejen mellem St. Rise og Olde. Efter den Tid havde Weber ca. 100 Børn, og han vedblev at undervise til 1861. Den 20. April dette Aar lagdes Rise gamle Degnebolig i Aske. Ilden antændte ogsaa Jens Eriksens Gaard samt den gamle Organistbolig, der begge brændte. Weber og Hustru blev derved husvilde og maatte en Tid tage Ophold hos Gdr. J. Steen i Rise. Weber tog samtidig sin Afsked efter at have været Lærer i over halvtreds Aar og omtrent hele Tiden i Rise. Derefter tog han

Svendborg Amt 1930

og Hustru Ophold i Bøstrup Skole paa Langeland hos en Datter og Svigersøn Chr. Volquart Gottschau. Aaret efter besøgte han sine gamle Venner i Rise, og sammen med sin gamle Nabo var han til Sommermarked i Ærøskøbing, hvor han blev syg, og de maatte straks tage hjem igen. Efter en Uges Sygdom døde han den 6. Juli 1862 i Jens Eriksens Gaard. Han blev begravet paa Rise Kirkegaard, hvor hans Mindesten endnu ses.

Hans Enke døde d. 29. Aug. 1869 og blev begravet paa Bøstrup Kirkegaard.

En Søn, Jørgen Fr. Weber, var i mange Aar Lærer i Sdr. Højrup paa Fyn, hvor han fik sin Afsked 1875.

Olde-Stokkeby Skole 1847—1862.

Som nævnt blev der oprettet et nyt Skoledistrikt for Olde og Stokkeby 1847. Den ny Skole kom til at ligge paa Degnejorden, ca. 300 m fra Kirken mod Nord, og efter Bestemmelsen skulde Læreren her ved indtrædende Vacanse være Organist, og Læreren ved den gamle Skole skulde være Kirkesanger, hvad Læreren i Dunkær ellers var.

Den første Lærer, der fik Ansættelse ved denne Skole, var

Gustav Ludvig Hansen,

som er født i Skibshusene ved Odense d. 12. Aug. 1818. Hans Fader var Gæstgiver Søren Hansen, og

Svendborg Amt 1930

Moderen var Mette Cathrine, f. Graae. Før han kom paa Skaarup Seminarium, hvorfra han dimitteres 1842, var han Bagersvend. Efter endt Eksamen faar han Plads som Huslærer i Rise Præstegaard hos Pastor Petersen, hvor han er i fem Aar. Da saa det nye Embede skal besættes, er han Ansøger og anbefales dertil af Præsten og samtlige Bønder i det nye Skoledistrikt. Foruden disse gode Fortalere har han endnu en Trumf i Baghaanden. Det er en skriftlig Anbefaling fra selveste Kronprins Frederik, senere Fr. 7.

Han faar Embedet. Indtil der skal skiftes Lærer ved den gamle Skole i Rise faar han 200 Rbd. i Løn, hvad der er fastsat som Lærerløn ved det kgl. danske Kancellis Reskript af Oktbr. 1844.

Efter Forslag vil Lønnen derefter blive:

Som Organist af Skolekassen	97 Rbd. 51 Sk.
25 Td. 3 Skp. Byg	68 „
Mælk	10 „
For Orgelspil ved Barnedaab og Bryllup uvist	
$^{7}/_{10}$ af Rugkjærverne	16 „
4 Favne Brænde, ogsaa til Skolen	30 „
	221 Rbd. 51 Sk.

Desuden vil Degnejorden blive anvist til dette Embede.

Ved denne Udvidelse vil Kommunens Udgifter forøges med 118 Rbd.; men, tilføjes der, Forhøjelsen er ingenlunde trykkende for Kommunen, der er velhavende og hidtil har været meget mindre bebyrdet end andre Landkommuner, og som alle Landsogne nyde betydelig Understøttelse til Skolevæsenet af Kirkemidlerne.

* * *

Svendborg Amt 1930

Rise-Olde-Stokkeby Skole.

Da den gamle Skole ved Kirken brændte, blev de to Skoledistrikter igen samlede, og Olde-Stokkeby Skole blev samtidig udvidet til seks Klasser med tre Lærere. Byggeplads og Havejord til den gamle Skole og Degnebolig blev solgt, men endnu minder de gamle Navne som Degnegaard og Degnehave om hin Tid.

Gustav Ludvig Hansen blev nu Førstelærer og Organist. Han var en virksom Mand, der interesserede sig for mere end sin Skole. I Krigsaarene indøvede han unge Mænd i Eksercits og dannede en Slags Borgervæbning, af hvilken Grund han ofte blev kaldt for „Generalen". Han var ogsaa med til at oprette Dampskibsselskaebt „Ærø" og Rise Sogns Sparekasse, vistnok Danmarks største Sognesparekasse. Han døde d. 29. Oktbr. 1876, og hans Enke Christiane Marie Pedersen fra Ærøskøbing døde d. 6. April 1895.

Hans Efterfølger

Hans Chr. Hansen

er født i Ærøskøbing d. 29. Aug. 1845 som Søn af Murermester P. Hansen. Han dim. fra Skaarup 1866 og var derefter i tre Aar Huslærer i Keldstrup ved Haderslev, hvorefter han i otte Aar var Lærer og Kirkesanger i Skørring paa Djursland. Herfra kom han til Rise Skole (offic. Rise-Olde-Stokkeby Skole) som Førstelærer og Organist 1877, i hvilket Embede han var til sin Død d. 20. Oktbr. 1905.

Jacob Hansen Creutz

er Skolens første Andenlærer og fik Ansættelse 1862, da Skolen blev udvidet. Han fødtes i Ærøskøbing

d. 27. Marts 1829, som Søn af Landtjener og Værtshusholder N. D. Creutz, hvis Fader havde været Lærer i Dunkær. J. H. Creutz havde før været Lærer i Marstal og Ommel. Han var i Rise til sin Død 1873, hvorefter Skolens Tredielærer

P. Andersen

blev Andenlærer. Han tog sin Afsked 1903.

Embedet som Tredielærer var efter 1873 ubesat i nogle Aar. Sogneraadet arbejdede for at faa Embedet ophævet, men det lykkedes ikke. I nogle Aar, indtil 1881 holdtes en Hjælpelærer, hvorefter der blev oprettet et Forskolelærerindeembede.

Et Gymnastikhus byggedes i 1909.